

Vysoká škola aplikované psychologie, s. r. o.

Akademická 409, 411 55 Terezín

**Psychosociální projevy důsledků rodinných krizí členů
TOLM a možný pozitivní vliv sociální skupiny TOLM na
osobnost daného jedince**

**Psychosocial manifestations of the consequences of family
crises of TOLM members and the possible positive influence
of the social group TOLM on the personality of the individual**

Bakalářská práce

Libor Čížek

VYSOKÁ ŠKOLA APLIKOVANÉ PSYCHOLOGIE TEREZÍN

Akademická 409, 411 55 Terežín, info@vsaps.cz, www.vsaps.cz

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

akademický rok 2020/2021

Jméno a příjmení studenta:	Libor Čížek
Studijní program:	Humanitní studia
Název tématu práce v českém jazyce:	Psychosociální projevy důsledků rodinných krizí členů TOLM a možný pozitivní vliv sociální skupiny TOLM na osobnost daného jedince
Klíčová slova v českém jazyce:	dítě, osobnost, sociální vazby, rodiče, rodina, skupina, vedoucí, rozchod, rozpad, oddíl, vzor, dogma, stres, deprese, TOLM
Název tématu v anglickém jazyce:	Psychosocial manifestations of the consequences of family crises of TOLM members and the possible positive influence of the social group TOLM on the personality of the individual
Klíčová slova v anglickém jazyce:	child, personality, social ties, parents, family, group, leader, breakup, breakup, section, pattern, dogma, stress, depression, TOLM

1.	<p>Zdůvodnění tématu (min. 7 řádků):</p> <p>Téma, s jehož projevy a důsledky se stále častěji setkávám ve své volnočasové aktivitě, kterou je vedení Turistického Oddílu Lesní Moudrost pod DDM Větrník Liberec (dále jen TOLM). TOLM vedu společně se svou manželkou již 14 let. Stále častěji se setkáváme s projevy narušení sociálních vazeb dětí v době rozchodů jejich rodičů - rodin, ale i v následném období. Jako vedoucí oddílů zpravidla dané dítě znám relativně dobře a pomáhám v první řadě jemu samotnému vyrovnat se s danou situací v rámci naší skupiny TOLM a nepřímo i jeho rodičům – rodině. Mám za cíl získat co nejvíce informací, znalostí a konstrukcí pro co nejoptimálnější řešení situace, tedy zachování daných sociálních vazeb, nebo vybudování nových pevných a vhodných sociálních vazeb pro dané dítě – jedince a pokud možno nadále platného člena TOLM. Během studia VŠAPs jsem se rozhodl věnovat se dané problematice profesionálně. Nejprve na úrovni poradce (kouče) a dalším studiem a praxí i jako terapeut. Rád bych také více sděloval své zkušenosti a šířil povědomí o tomto závažném tématu.</p>
2.	<p>Formulace problému, který bude v práci řešen (min. 10 řádků):</p> <p>Děti prožívající rozchod v rámci rodiny, mění zásadním způsobem chování v rámci skupiny TOLM, ale i celkově ve svém životě. Různorodost změny je odvislá jak od stádia vývoje osobnosti daného dítěte, tak od „náhlosti“ situace, její očekávatelnosti, od chování rozcházejících se stran, průběhu samotného rozchodu, povahy rozchodu, vlivu širší rodiny, eventuální změny sociálního statusu jedince, nebo rodiny a dalších vlivů. Děti se projevují někdy zvýšenou agresivitou, někdy apatií, jindy hledají oporu – útěchu, nebo problém drží v sobě s urputnou snahou nedat nic poznat. Některé děti se obrací ke svým vrstevníkům, k celému oddílu, nebo jen k dospělým, tedy k nám vedoucím. Každopádně zpravidla tato situace naruší po určitou dobu začlenění daného dítěte v rámci skupiny, narušuje chod společných kolektivních her, aktivit a fungování skupiny jako takové. Pokud nedojde k včasnému a vhodnému zvládnutí situace, je narušení jedince zásadní a přenáší si důsledky do dospělosti. Má vliv na jeho společenské uplatnění, sebehodnotu, a zpětně tím ovlivňuje společnost a její „kvalitu“. Bakalářská práce bude řešit odpovídající „zdravé“ zainteresování – spolupráci a interakci TOLM s postiženým členem oddílu (dítětem - jedincem) a eventuálně jeho rodiči - rodinou. V práci použijí jak metodu komparace názorů a doporučení jednotlivých autorů, tak analýzu příznaků a průběhů projevů v jednotlivých případech narušení v rámci TOLM.</p>
3.	<p>Cíl práce max. 5 řádků:</p> <p>Získat nejrelevantnější hodnocení situace, prožitků, potřeb a vlastního vnímání dotčených členů TOLM i jejich rodičů. Tím v maximální možné míře zlepšit nejen indikaci projevů dětí zasažených rozchodem jejich rodičů, rozpadem či zánikem rodin, rodinných nebo dalších pro dítě zásadních sociálních vazeb a také dle výsledku zjištění dosáhnout maximálního možného komfortu daného jedince ve skupině TOLM i s možným přesahem mimo TOLM. Součástí je také získat nejvhodnější možná doporučení – postupy právě pro včasnou indikaci příznaků projevů takto narušených sociálních vazeb. Všechna zásadní zjištění zpracovat tak, aby bylo možné je dále prezentovat, rozvíjet a použít jako východisko pro další praxi.</p>

4.	<p>Charakteristika použitých metod: Kvalitativní výzkum (rozhovory).</p>
5.	<p>Struktura práce, pracovní rozčlenění kapitol (podkapitol): teoretická a praktická část</p> <p>I. Teoretická část:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Důsledky rozvodu / rozchodu na dítě. Projevy – psychosociálních důsledků na rodiče a dítě 2. Změny sociálních vazeb mezi rodiči a dětmi po rozvodu/rozchodu – typologie konfliktů v těchto rodinách 3. Výchovné, prospěchové a zdravotní problémy projevující se u dětí z rozvedených rodin 4. TOLM jako jedna z alternativ, jak pomoci zvládat rodinnou zátěž a znovu nalézt nové sociální vazby. Projevy v různých věkových kategoriích , rozdílnost zvládání u chlapců a u děvčat <p>II. Praktická část:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kvalitativní šetření – rozhovor s vybranými rodiči a jejich dětmi, zaměřený na vliv pobytu v TOLM během rozvodu a porozvodové situovanosti 2. Struktura TOLM 3. Metody práce s dětmi a zakomponování TOLM do sanace rodiny 4. Diskuse <p>III. Závěr</p>
6.	<p>Odborná literatura – seznam vybrané literatury k jednotlivým kapitolám teoretické a praktické části (min. 20 titulů, 3 recenzované časopisy, 3 zahraniční zdroje, případně internetové odkazy):</p> <p>BEDRNOVÁ, Eva a Ivan NOVÝ. <i>Psychologie a sociologie řízení</i>. 2. rozš. vyd. Praha: Management Press, 2002. ISBN 9788072610648.</p> <p>BERGER, Maurice a Isabelle GRAVILLON. <i>Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci</i>. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-843-2</p> <p>ČAČKA, Otto. <i>Psychologie imaginativní výchovy a vzdělávání s příklady aplikace</i>. Brno: Doplněk, c1999. ISBN 80-7239-034-1.</p>

DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8

FOLWARCZNÁ, Ivana. *Rozvoj a vzdělávání manažerů*. Praha: Grada, 2010. Management (Grada). ISBN 978-80-247-3067-7.

HAYES, Nicky, *Psychologie týmové práce: strategie efektivního vedení týmů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 8071789836.

HERMOCHOVÁ, Soňa. *Teambuilding*. Praha: Grada, 2006. *Vedení lidí v praxi*. ISBN 8024711559.

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Skupinová psychoterapie v praxi*. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, c2001. ISBN isbn80-7262-096-7.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Academia, 1997. ISBN 8020012893.

PAVLÁT, Josef. *DLOUHODOBÉ NÁSLEDKY ROZVODU PRO DĚTI*. Česká a Slovenská psychiatrie [online]. Praha: Galén, 2011, 2011, **107**(5), 297 - 300 [cit. 2020-08-01]. ISSN 1212-0383. Dostupné z: <http://www.cspychiatr.cz/detail.php?stat=739>

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 802470871-x.

PÖTHER, Petr. *Psychoterapie dítěte: případ šestiletého chlapce*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-7233-2.

ŘÍČAN, Pavel a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Dětská klinická psychologie*. 4., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4710-495.

ŠINDELÁŘOVÁ, Veronika. *Nezletilé dítě a rozvod rodičů - psychologické a právní aspekty*. Brno, 2004.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-3181-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika - vychovatelství*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. ISBN 978-80-7372-306-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1

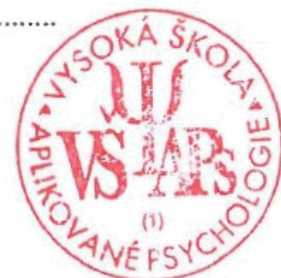
VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie. 2.*, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8

ZAHRÁDKOVÁ, Eva. *Teambuilding: cesta k efektivní spolupráci*. Praha: Portál, 2005. ISBN 8073670429.

Souhlas vedoucího práce

Jméno vedoucího: PhDr. et PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.

Podpis:..... dne:10.7.2021.....

Souhlas prorektora pro vědu a výzkum,

Podpis:..... dne:27/7-2021.....

Prohlašuji, že odevzdanou práci na téma „Psychosociální projevy důsledků rodinných krizí členů TOLM a možný pozitivní vliv sociální skupiny TOLM na osobnost daného jedince“ jsem vypracoval samostatně, s použitím uvedené literatury a práci jsem neodevzdal na žádné jiné škole k získání atestace.

V Terezíně dne 30.07.2021

Poděkování

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce panu PhDr. et PhDr. Jiřímu Kučírkovi Ph.D. za cenné rady a doporučení k tématu a formě jeho zpracování. Děkuji pracovnícům studijního oddělení za neutuchající a efektivní podporu v administrativních záležitostech ve věci studia na VŠAPs. Děkuji kolegům studentům z VŠAPs za vesměs příjemné chvíle studia, vzájemnou oporu, sdílení energie k další práci – hezké vzpomínky. Velmi děkuji všem respondentům za jejich odvahu, otevřenost, ochotu a souhlas s uveřejněním obsahu rozhovorů – jejich pocitů, vážím si toho. Na závěr mé poděkování patří mé rodině, za trpělivost a prostor kterého se mi dostalo, abych mohl studium VŠAPs realizovat. Děkuji.

ANOTACE

BP se popisuje projevy vlivů rodinných krizí na členy TOLM. Zabývá se prožitkem dětí během krize v rodině, možnostmi které jim aktivity v TOLM poskytují, přínos sounáležitosti s ostatními členy TOLM. BP hledá odpověď na otázku, zda TOLM je dětem nebo i rodinám přínosem během krize, zda přispívá k zotavení, jeli možné více se zapojit do řešení a sanace krizového stavu v rodině dítěte, v sociálních potřebách dítěte jako člena TOLM.

KLÍČOVÁ SLOVA

dítě, osobnost, sociální vazby, rodiče, rodina, skupina, vedoucí, rozchod, rozpad, oddíl, vzor, dogma, stres, deprese, TOLM

ANNOTATION

BP describes the manifestations of the effects of family crises on TOLM members. It deals with the experience of children during the crisis in the family, the possibilities that activities in TOLM provide them, the benefits of belonging to other TOLM members. BP is looking for an answer to the question of whether TOLM is beneficial to children or families during the crisis, whether it contributes to recovery, if it was possible to become more involved in resolving and rehabilitating a crisis in the child's family, the child's social needs as a TOLM member.

KEY WORDS

child, personality, social ties, parents, family, group, leader, breakup, breakup, section, pattern, dogma, stress, depression, TOLM ...

OBSAH

ÚVOD.....	1
1 DŮSLEDKY ROZVODU / ROZCHODU NA DÍTĚ. PROJEVY – PSYCHOSOCIÁLNÍCH DŮSLEDKŮ NA RODIČE A DĚTI.....	2
1.1 Vývojová období v rámci členství v TOLM.....	3
1.3 Důsledky - projevy.....	4
1.4 Příklady z praxe TOLM.....	5
2 ZMĚNY SOCIÁLNÍCH VAZEB MEZI RODIČI A DĚTMI PO ROZVODU/ROZCHODU – DRUHY KONFLIKTŮ V RODINÁCH.....	8
2.1 Změny sociálních vazeb mezi rodiči a dětmi po rozvodu / rozchodu.....	8
2.1.1 Náhlá změna tolerantnosti vůči dítěti.....	9
2.1.2 Dítě přebírá rodičovskou roli.....	10
2.1.3 Dítě přebírá roli partnera.....	10
2.1.4 Syndrom zavrženého rodiče.....	11
2.1.5 Dominantní až autoritářský rodič.....	11
2.2 Syndrom závislosti.....	12
2.2 Druhy konfliktů v rodinách.....	12
2.2.1 Spory a hádky.....	12
2.2.2 Mlčení.....	13
2.2.3 Snaha zbavení se odpovědnosti za dítě.....	13
2.2.4 Nestarající se rodič.....	13
2.2.5 Týrání.....	14
2.2.6 Nevěra.....	14
3 VÝCHOVNÉ, PROSPĚCHOVÉ A ZDRAVOTNÍ PROBLÉMY PROJEVUJÍCÍ SE U DĚTÍ Z ROZVEDENÝCH RODIN.....	14
3.1 Frekventované problémy u dětí v rozvádějících se rodinách.....	14
3.2 Konkrétní projevy chování u dětí z rozvádějících se rodin.....	16
4 TOLM JAKO JEDNA Z ALTERNATIV, JAK POMOCI ZVLÁDAT A ZNOVU NALÉZT NOVÉ SOCIÁLNÍ VAZBY, PROJEVY V RŮZNÝCH VĚKOVÝCH KATEGORIÍCH, ROZDÍLNOST ZVLÁDÁNÍ U CHLAPCŮ A U DĚVČAT.....	17
4.1 Plošný efekt - projevy - výsledky.....	17
4.2 Chlapec „A“ po rozchodu rodičů.....	19

II. PRAKTICKÁ ČÁST – KVALITATIVNÍ ŠETŘENÍ.....	21
1 ČLENĚNÍ ODDÍLU – SOCIÁLNÍ SKUPINY TOLM.....	21
1.1 Vedoucí a praktikanti oddílu – realizační tým	22
1.2 Principy spolupráce v realizačním týmu	23
2 METODY PRÁCE S DĚTMI.....	24
2.1 Zásady – pravidla – normy - rituály	24
2.2 Instrument her – jako významný pomocník.....	25
2.3 Aktivizační setkávání dětí a rodičů v rámci TOLM.....	26
2.4 Skupinová dynamika - role	26
3 ZAKOMPONOVAT TOLM DO SANACE RODINY	28
3.1.1 Zakomponování TOLM do sanace rodiny na základě aktivity rodiny člena TOLM	29
3.1.2 Zakomponování TOLM do sanace rodiny na základě vyhodnocení situace ze strany TOLM.....	29
4 KVALITATIVNÍ ŠETŘENÍ	30
4.1 Cíl šetření	30
4.2 Metoda šetření.....	30
4.3 Validita a reliabilita výzkumu.....	30
4.4 Popis současného stavu – situace v TOLM.....	31
4.5 Výběr výzkumného vzorku respondentů pro šetření	31
4.6 Realizace a popis šetření	31
5 VÝSLEDKY ŠETŘENÍ	33
Respondent 1.....	33
Respondent 2.....	34
Respondent 3.....	34
Respondent 4.....	35
6 VYHODNOCENÍ ŠETŘENÍ	36
7 DISKUZE	37
III. ZÁVĚR.....	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	42
ON-LINE ZDROJE	44

ÚVOD

Již 16 let vedu společně se svou manželkou Turistický Oddíl Lesní Moudrost pod DDM Větrník Liberec (dále jen TOLM). Naším členům poskytujeme volnočasové aktivity primárně založené na turistice a pohybu ve volné přírodě. Učí se postupně táboření, základům vodáckého sportu, nebo lezectví a osvojování dalších dovedností souvisejících s pobytem a orientací ve volné přírodě. Naši první členové jsou dnes již dospělými lidmi a mají své rodiny. Během své dlouholeté praxe se stále častěji setkávám především s důsledky rozchodu, nebo rozvodu rodičů členů TOLM, v menší míře s úmrtí blízké osoby, úplným rozpadem rodin.

Děti prožívající rozchod v rodině, mění zásadním způsobem chování v rámci skupiny TOLM, ale i celkově ve svém životě. Různorodost a trvalost, nebo dočasnost změny je odvislá jak od stádia vývoje osobnosti daného dítěte, tak od „náhlosti“ situace, její očekávatelnosti, od chování rozcházejících se stran, průběhu samotného rozchodu, povahy rozchodu, vlivu širší rodiny, eventuální změny sociálního statusu jedince, nebo rodiny a dalších vlivů.

Děti se projevují někdy zvýšenou agresivitou, někdy apatií, jindy hledají oporu – útěchu, nebo problém drží v sobě s urputnou snahou nedat nic poznat. Některé děti se obrací ke svým vrstevníkům, k celému oddílu, nebo jen k dospělým, tedy k nám vedoucím. Každopádně zpravidla tato situace naruší po určitou dobu začlenění daného dítěte v rámci skupiny, narušuje chod společných kolektivních her, aktivit a fungování skupiny jako takové. Pokud nedojde k včasnému a vhodnému zvládnutí situace, je narušení jedince zásadní a přenáší si důsledky do dospělosti. Má vliv na jeho společenské uplatnění, sebehodnotu, a zpětně tím ovlivňuje společnost a její „kvalitu“. Bakalářská práce řeší odpovídající „zdravé“ zainteresování – spolupráci a interakci TOLM s postiženým členem oddílu (dítětem - jedincem) a eventuálně jeho rodiči - rodinou.

Primárním cílem bakalářské práce, je zjistit zda členství v TOLM během rodinné krize člena oddílu má pozitivní vliv na jeho zvládnutí této životní situace. A zda je vhodné

prohloubit působení TOLM jakožto terapeutické skupiny. Dále v práci provedu analýzu průběhů projevů a příznaků rodinných krizí v jednotlivých případech narušení chování a sociálních vazeb v rámci TOLM.

Na základě kvalitativního šetření – rozhovorů s dotčenými členy TOLM a jejich rodiči, ověřit jejich subjektivní hodnocení situace, prožitků a očekávání ze strany TOLM. Tím v maximální možné míře zlepšit nejen indikaci projevů dětí zasažených rozchodem jejich rodičů, rozpadem či zánikem rodin, rodinných nebo dalších pro dítě zásadních sociálních vazeb a také dle výsledku zjištění dosáhnout maximálního možného komfortu daného jedince ve skupině TOLM i s možným přesahem mimo TOLM. Součástí je také získat nejvhodnější možná doporučení – postupy právě pro včasnou indikaci příznaků projevů takto narušených sociálních vazeb. Všechna zásadní zjištění zpracovat tak, aby bylo možné je dále prezentovat, rozvíjet a použít jako východisko pro další praxi.

1 DŮSLEDKY ROZVODU / ROZCHODU NA DÍTĚ. PROJEVY – PSYCHOSOCIÁLNÍCH DŮSLEDKŮ NA RODIČE A DĚTI

Pro ozřejmění obsahu kapitoly je vhodné definovat, efektivněji pospat důsledky dnes již zobecněných termínů jako je například „rozvod“, „rozchod“, odmítnutí“. S ohledem na stav západní společnosti, stav západní kultury, ke kterému se hlásí i naše společnost a kultura, je dnes rozvod manželství již zcela běžnou situací, stejně jako rozchod partnerů či odmítnutí prarodičů věnovat se výrazněji svým vnoučatům. Úmrtí v rodině, úmrtí blízké osoby, obecně úmrtí je stále silněji vytěšňováno z každodenního života, mimo, do specializovaných zařízení jako jsou nemocnice, domovy důchodců a podobně. Vše je dnes v rovině *osvobozen*“ a plnění *vlastních* cílů.

Proč se tak dospělí chovají a co je příčinou takto zásadních změn v rodinných vazbách, není předmětem této BP, i když v konečném důsledku se zde pojednává o možných základech stereotypu inklinujícímu právě k tomuto chování. Kapitola se tedy bude zabývat propojením a předložením významu důsledků, nejen jejich prostým výčtem.

Rozpad rodiny, rozchod rodičů, odmítání ze strany nejbližších členů rodiny, nebo úmrtí je rozpadem doposud známého světa dítěte, ztrátou základních jistot Vágnerová (2012, s. 319).

1.1 Vývojová období v rámci členství v TOLM

Kvantitativně nejvýznamnější část aktivních členů TOLM navštěvuje základní stupeň školského vzdělávacího systému. Studenti a žáci středního stupně vzdělávání, reprezentují menšinové zastoupení aktivních členů TOLM. Obvyklý poměr obou skupin se pohybuje v rozmezí 70 až 80% ZŠ oproti 20 až 30% SŠ a SOU apod..

Jak velmi příznačně popisuje Fromm (2014, s. 34) děti přicházejí na svět bez toho, aby uměli rozeznat mezi sebou samými a ostatním světem. Vše včetně sebe považují za jeden celek, za universum. Teprve postupným vývojem osobnosti vyčleňují jednotlivé osoby, předměty a děje mimo sebe. Postupně se osamostatňují. Tento proces však není časovou linií několika dní, nebo měsíců, ale jedná se v podstatě o nepřetržitý proces v rámci vývoje lidské osobnosti.

Ještě ve *školním věku*, který například Vágnerová (2012, s. 254-256) definuje mezi 6. až 15. rok věku dítěte, jsou děti plně závislé na uznání a podpoře rodiny a nejbližšího okolí. Tuto skutečnost podtrhuje Erikson (Říčan, Krejčířová, 2006, s. 55) označením tohoto období za „*stadium snaživé píle*“. V tomto období se dítě setkává s řadou neúspěchu spojených s osvojováním zcela nového školního prostředí, nových pravidel, nových omezení, také trestů, tedy důsledků. Děti prožívají pocity méněcennosti a učí se s nimi pracovat. Stále uvažují minimálně nejbližší rodinu za svou součást a velmi citlivě vnímají a reagují na všechny děje a procesy odehrávající se v tomto *jejich* světě. Ony samy jsou odrazem stavu a dění v tomto světě – zrcadlí tento svět.

Děti kolem 15. roku věku vstupují do období pozdní adolescence. Toto období trvá přibližně do 20. roku věku dítěte. Jak uvádí Vágnerová (2012, s. 370) nejedná se o věkem přesně ohraničené období. Velmi záleží na vyspělosti jedince, jde o fyzickou – biologickou vyspělost i mentální – psychickou a psychosociální vyspělost. Určujícím faktorem je pohlavní dozrání. Jde o období „*komplexnější psychosociální proměny*“

(Vágnerová, 2012, s. 370). Dítě v tomto věku hledá samo sebe, vyhledává seberealizaci, odklání se od rodiny, hledá nové sociální skupiny, novou sounáležitost, hledá svobodu. Prožívá první pohlavní styk i první pokusy o partnerský vztah. Rovina odpovědnosti a povinností v tomto období rozhodně nejsou cílem. Rodina v tu dobu funguje jako jakýsi odrazový můstek do nového *skutečného* světa. Krize v rodině a vztazích komplikují kýžené *osvobození* dítěte a mohou brzdit, nebo naopak nevhodným způsobem příliš urychlit proces osamostatnění jedince.

1.3 Důsledky - projevy

Skutečnost rozchodu se tedy dítě naprosto v souladu s pudem sebezáchovy snaží eliminovat. Jedním z nástrojů je útěk do nemoci, kterým na sebe dítě strhává pozornost obou rodičů. Takto dítě nutí oba rodiče ke spolupráci a péči. Podle Říčana a Krejčířové (2006, s. 148 – 149), se rodina s takto vzájemně posunutými vazbami nazývá psychosomatickou rodinou. Velmi časté projevy tohoto stavu jsou astma, ekzémy, stavy označené jako ADHD (podrobněji kapitola 3.2 této BP), zvýšená agresivita, úzkostné poruchy – dětské fobie. Střídání nálad, poruchy příjmu potravy a některé další.

Jedním z dalších signálů ze strany dítěte je přichylnost k dospělým, kteří jsou shodného pohlaví a ideálně i stáří jako ten z rodičů, který rodinu opouští, nebo již opustil. Týká se především *školního věku* a zejména *raného školního věku*. Děti podvědomě vyhledávají ten prvek – princip, který v rodině začíná scházet, tedy mužský, nebo ženský VÁGNEROVÁ (2012, s. 253). Pokud se jeden z rodičů rozhodne sám zastoupit chybějícího partnera v jeho roli, dochází k dalšímu narušení vývoje osobnosti dítěte. „*Omezenou zkušenost mají všechny děti žijící pouze s rodičem stejného pohlaví, protože jim chybí poznatky o chování dospělých lidí opačného pohlaví.*“ (Vágnerová, 2012, s. 253). Tato situace má za následek chybné chování dítěte v sociálních skupinách – chybná interakce s opačným pohlavím, což se projevuje i v rámci TOLM.

1.4 Příklady z praxe TOLM

Dva sourozenci, obě holčičky „Zuzka a Kačka“, v období počátku projevů, bylo Kačce 6 let, druhé 8 let. Sourozenci reagovali na probíhající rozchod rodičů diametrálně odlišně. Mladší byla sice často až nemocně pobledlá v obličeji, ale chovala se vesele, vždy mě chytla za ruku a vyprávěla. Chtěla, abych ji zvedal do náruče a hrál si s ní i přes neustálou přítomnost celého oddílu a probíhající hry. Její starší sestra, se až s očividným úsilím, chovala naprosto normálně. Přístup k rozhovoru s kamarádkami byl silně žoviální, neadekvátní věku a osobnosti dítěte. Obě děti společně signalizovaly problém. Je vysoce pravděpodobné, že pokud by v oddíle byla pouze jedna ze sester, ničeho bychom si nevšimli. Po zhruba třech měsících tohoto stavu nám matka obou holčiček na dotaz zda je vše v pořádku, potvrdila, že se budou s manželem rozvádět – manžel od rodiny v následujících týdnech odešel. V současnosti jsou manželé již rozvedeni, otec má novou partnerku, pravidla péče o děti se normalizují, na projevu dívek je patrná úleva, pozvolna se vrací bezstarostnost.

Chlapec 12 let. Přišel do oddílu jako osmiletý. Od rodičů předána informace, o užívání léků tlumících jeho celkovou aktivitu. I přes tyto léky byl nejen vysoce impulsivní, byl dokonce značně agresivní. Ostatní vedoucí nedokázali zvládnout jeho neočekávané reakce. Po cca dvou měsících jsme od rodičů získali informaci, že chlapec je adoptovaný a mají s ním problémy. Mají i své vlastní dítě. Postupně, společným úsilím všech vedoucích, kteří chlapce přestali považovat za nenormálního, se chlapec v rámci oddílu zklidňoval. Proces to byl skutečně dlouhodobý. Postupně získal i okruh blízkých kamarádů. V posledním půlroce (po nedovršených čtyřech letech v TOLM) se však osobnost chlapce opět zásadně propadá. Na schůzky nastupuje vždy s velkou lahví energetického nápoje. Průběžně narušuje veškeré aktivity svým výstředním chováním. Snaží se na sebe za každou cenu upozornit. Při pokusu o odebrání nápoje se chová velice agresivně. Bez jednoznačné spolupráce s rodiči, vedoucí k nápravě stavu, nebude možné, aby oddíl dále navštěvoval. Děti ho začínají odmítat. Spolupráce s rodiči např. dohoda o jiném neenergetickém nápoji selhala. Adoptivní rodiče nechtějí chlapci odporovat na této úrovni. Chlapec docházku do oddílu ukončil.

Dívka 13 let, členka oddílu od deseti let věku. Při první povánoční schůzce probíhalo vzájemné vyprávění, jaké byly vánoce, dárky, z čeho má daný člen oddílu radost (rituál). Dívka přišla na řadu, po malé odmlce, naprosto klidným nepřítomným hlasem sdělila všem, že rodiče jí i sourozencům po sváteční večeři sdělili, že se rozvádějí. Následně propukla v silný pláč. Otec v podstatě bezprostředně odešel k jiné rodině. Dívka byla nejprve několik oddílových schůzek neaktivní, uplakaná. Tolerovali jsme, že s nejbližšími kamarádkami zůstávají stranou některých her a činností. V následujících měsících proběhl u dívky proces adopce nové otcovi rodiny. Dokonce všechny překvapila, když začala spontánně vyprávět o své starší sestře – sestru měla, ale sotva dvouletou. Mluvila o dceři nové otcovi partnerky. Od té doby byla jakoby nabitá energií, v nepoměru s jejím dřívějším chováním. Zhruba po roce došlo k dalšímu zhroucení – její nevlastní sestra zemřela. Nastala určitá normalizační tendence v jejích projevech. Byla spolehlivá, klidná. Přibližně o rok později (v nedovršených 15-ti letech dívky) jí velmi silně zasáhla sebevražda jejího otce, které byla v podstatě přítomna. I tuto skutečnost prožila s celým oddílem. Na základě doporučení psychologa s námi odjela bezprostředně po tragédii na letní pobytový tábor. Matka nás o skutečnosti i okolnostech informovala dva dny před odjezdem. Souhlasit s její účastí bylo pro nás jako realizační tým, velmi komplikované a rozporuplné rozhodnutí. Během tábora, při jedné z fyzicky náročných a zároveň emočně vypjatých her náhle dívka přešla do otevřeného agresivního útoku na jedno z chlapců a následně se zhroutila. Na ošetřovně, po té co se uklidnila a byla schopna mluvit, mi velmi emotivně sdělila všechny své nashromážděné pocity neštěstí, sebeobvinění, a zmaru z dosavadního života. Dívka je stále platnou členkou oddílu (16 let). Je na ní naprosto patrná předčasná dílčí mentální vyzrállost.

Chlapec 13 let (dále označen jako chlapec „A“). Stal se členem oddílu a hned v prvním pololetí se jeho rodiče rozešli. Chlapec se choval na svůj věk nesamostatně někdy až excentricky. Navenek působil zakřiknutě a plaše. Děti, zejména dívky si stěžovaly, že je neobyčejně vulgární. Nikdy se nám nepodařilo jeho vulgaritu odposlechnout – vypožorovat. Z rozhovorů s ním, bylo zřejmé, že má vyšší až nadprůměrný intelekt a velmi dobrý obecný přehled. Jeho projev vůči vedoucím, byl však nevyrovnaný. Otevíral se téměř výhradně v rozhovorech *face to face*. Dva kamarády stejného věku si

v oddíle našel. Jeho chování se jen velmi pozvolna měnilo. Postupně se mu ojediněle dařilo předložit skupině řešení, nebo prosadit svůj nápad. K průlomů došlo až po dvou letech od nástupu – v jeho 15. roce, při jedné zátěžové táborové hře. Jednalo se o hru se silným psychickým vypětím, tlakem na jednotlivce i spolupráci celého týmu. Chlapec se dostal do situace, kdy podle pravidel, již měl pouze minimalistickou šanci na záchranu. Jen spolupráce celého týmu, nebo okamžité zásadní řešení v přímé spolupráci s jeho protivníkem ho mohla zachránit – stejně jako jeho protivníka. Tým v posledních minutách hry oba chlapce skutečně zachránil. Při následné sebereflexi jednotlivých účastníků u táborového ohně (rituál) a rozhovorech o jejich pocitech, chlapec propadl naprostému mlčení a nakonec i spontánnímu pláči. Při bezprostředním osobním rozhovoru mi popsal, jak si postupně, po ukončení hry, vyvolal vzpomínku na svou zemřelou nevlastní babičku. Fixace jeho osobnosti na tuto ženu byla doposud natolik silná a nevyřešená, že nedokázal zvládnout nastalou situaci. O své trvajícím vazbě, nemluvil ani s jedním ze svých rozvedených rodičů, ani s přímými prarodiči. Nehovořil o tom s nikým z dospělých členů své rodiny. Popisoval mi zážitky s ní, její zájmy, její povahu, její vztah k rodině atd. Když jsem mu poděkoval za důvěru, byl velmi překvapený, vyjádřil svůj údiv nad tím, že mu děkuje za důvěru. Po této zkušenosti, se chlapcův projev v rámci celé skupiny TOLM skokově změnil. Byl otevřenější, viditelně veselejší a uvolněný. Po roce od této události, je chlapec již platným členem týmu a postupně jej akceptují s adolescentní členové TOLM.

Dívka 12 let, začala se projevovat velice arogantně až agresivně, zejména vůči chlapcům v oddíle. Po několika schůzkách vyšlo najevo, že matka se rozešla s jejím otcem. Domů přivedla nového partnera, kterého dívka neuznává. Během schůzek, se projevilo semknutí dívek přibližně stejného věku a vytvoření v některých aspektech izolované skupiny. Dívky však nadále plnily svou roli v rámci oddílu a ostatní členové je plně uznávali. Situace se postupně zklidňovala několik let. Dívka nejprve převzala roli hlavy rodiny a matce neschvalovala žádného z nových partnerů. Zároveň byla přehnaně ambiciózní s tendencí rovnat se stejně starým chlapcům v oddíle zejména chováním, gesty, hrubostí. Zvýšená spolupráce s jejím otcem, kdy začal pomáhat oddílu například s přepravou zavazadel, byla obdobím, kdy se dívka uklidnila a vrátila se do

odpovídající životní pozice - role. Byla pak platnou členkou a velmi dobrou kapitánkou týmů.

2 ZMĚNY SOCIÁLNÍCH VAZEB MEZI RODIČI A DĚTMI PO ROZVODU/ROZCHODU – DRUHY KONFLIKTŮ V RODINÁCH

Po rozvodu rodičů nutně dochází k porušení vzájemných vazeb, nebo dovršení již probíhajícího procesu poškození. Druhy konfliktů v rodinách jsou předchůdcem, nebo průvodním jevem probíhajícího rozvodu rodičů. Rozsah narušení sociálních vazeb zpravidla, len ne nevyhnutelně, odpovídá druhům konfliktů v rodinách.

2.1 Změny sociálních vazeb mezi rodiči a dětmi po rozvodu / rozchodu

Chování obou rodičů se během krize mění. Tyto změny rozvodem bohužel nekončí. Sociální vazby jsou s ohledem na naši kulturu po rozvodu zásadně jiné, nežli před rozvodem – rozchodem rodičů. Jak popisuje Vágnerová (2012, s. 320 – 323) je proces rozvodu pro oba rodiče vyčerpávajícím a frustrujícím dějem. Děti jsou zpravidla upozad'ovány, nebo naopak zneužívány jako nástroje, jako svědci, jako partneři v postojích proti druhému z rodičů. Oba, nebo jeden z rodičů začínají nový život, mají nového partnera, někdy i partnera s dětmi.

Na úskalí po rozvodové péči, která v převážné, míře připadne jednomu z rodičů, upozorňuje velice citlivě Matějček (2017, s. 69-77). Uvádí jak náročné je hrát obě role, tedy mužskou i ženskou, jelikož oba póly dítě pro svůj vývoj potřebuje. Matky inklinují k příliš úzkostnému vztahu k dítěti. V podstatě mohou až omezovat jeho plný psychosociální vývoj. Otcům hrozí, že ve snaze zastat roli matky, oslabí nebo ztratí svoji mužskou roli otce. Pak se i vztah dítě a rodič začne komplikovat.

Španihelová (2010, s. 151) popisuje, jak výrazně mohou ovlivnit vazby mezi rodiči a dětmi také prarodiče. Ve snaze sanovat co pokazil jejich syn, nebo dcera se mohou

uchýlit k výraznému rozmazlování a tedy narušování již tak komplikované po-rozvodové výchovy dítěte. Nezáměrně tak mohou vyvolat další prohlubování konfliktu mezi rozvedenými rodiči. Nebo může dojít k situaci, kdy zavrhnou vnouče jen proto, že zůstalo u rodiče, který není jejich dítětem.

Dalším momentem výrazně komplikující po-rozvodové vztahy rodičů a dětí, je nový partner jednoho z rodičů. Děti často nového partnera odmítají, narušuje totiž představu opětovného návratu a společného soužití rodiny jako před rozchodem. Údělem nových partnerů je, že jsou symbolem nevratnosti procesu rozchodu rodičů. Rodič, který představuje nového partnera dětem, se vystavuje značnému riziku. Jde o další zátěž pro vazby mezi rodiči a dětmi.

V neposlední řadě je tu však také moment zdánlivě překvapivý a tím je situace, kdy se rozchodem rodičů, jejich negativní vzájemný vztah urovná. Někdy dokonce rodiče začnou zvládat *společnou* výchovu dětí lépe, nežli při rodinném soužití. To je nutně patrné i na projevu dětí a zpravidla, oživeném rozvoji jejich osobnosti. „*Rozvod je totiž obvykle už jen důsledkem něčeho, co tkví v povahách lidí, v jejich společné minulosti, v životních okolnostech apod.*“ (Matějček, 2017, s. 339). Tedy v některých případech můžeme po rozchodu rodičů pozorovat nejen osvobozující účinek pro oba rodiče, ale i zlepšení psychosociálních důsledků pro dítě.

2.1.1 Náhlá změna tolerantnosti vůči dítěti

K náhle změně tolerantnosti vůči dítěti, respektive jeho chování dochází zpravidla u rodiče, který opouští rodinu – odchází. Příčiny mohou být různé, ať jsou to vlastní výčitky, nebo falešná snaha dítěti ulevit, nebo i cílená snaha posílit sympatie dítěte vůči své osobě. O takovém rodiči „...*Lze říci, že se přestává chovat rodičovsky*“ (Vágnerová, 2012, s. 320). Rodič přestává klást takové nároky na dítě a snaží se vzájemné chvíle zpříjemnit, zmírňuje pravidla a podobně.

V rámci TOLM se postoj takového rodiče projevuje zpravidla například zvýšeným kapesným, tedy dítě nosí na schůzky sladkosti, nebo hlasitými projevy „táta / máma mi

dovolí“ které dříve u daného člena oddílu nebyly pozorovatelné. Tato změna chování rodiče k dítěti má jen málokdy pozitivní dopad.

2.1.2 Dítě přebírá rodičovskou roli

Po rozchodu rodičů může za určitých okolností dojít k tzv. parentifikaci. V daném případě „...*dochází zde k částečnému převzetí rolí rodiče dítětem...*“ (Pivodová, Lacinová, 2016, s. 2), kdy dítě přebírá některé činnosti typické pro rodiče. Nejedná se však pouze o přípravu jídla, úklid, nebo učení se s mladším sourozencem. Jedná se i o emoční rovinu, kdy dítě reaguje na emoční potřeby sourozenců, ale i rodiče. Právě tato druhá – emoční rovina je silně destruktivní pro další vývoj dítěte – vývoj jeho osobnosti jak uvádí Pivodová (2016, s. 2).

V tomto případě se jedná o v podstatě skrytou skutečnost, která má na první pohled velmi sympatický projev. Můžeme pozorovat, jak člen oddílu přebírá odpovědnost za vyzvednutí sourozence ze školy, družiny, zajišťuje nákupy a podobně. Vypadá to jako projev slušné rodinné výchovy. Ovšem i v rámci TOLM je pak patrná změna chování, daný člen přenáší svou novou pozici často do her a nezřídka se nabízí i vedoucím s pomocí s ostatními dětmi, byť se jedná o jeho vrstevníky. Je nutné vrátit ho do jemu odpovídající sociální a skupinové role v rámci TOLM.

2.1.3 Dítě přebírá roli partnera

„...*dítě je v roli partnera svému rodiči.*“ (Pivodová, Lacinová, 2016, s. 2) zde se jedná o tzv. spousifikaci. Dítě zaujme místo uvolněné role jednoho z rodičů. Dostává se často do rozhodovací role. V určitých situacích se chová překvapivě vyspěle, nejde však o skutečnou vyspělost, ale o situačně vnucenou a nepřirozenou vyspělost. Tuto zkušenost zažívají častěji rozvedené matky, dítě reaguje jak pro okolí, tak i pro rodiče překvapivě neadekvátně: „*Často na ni žárlí a snaží se omezovat její vztahy k jiným lidem, zejména potenciálním partnerům.*“ (Vágnerová, 2012, s. 321). I tuto situaci, by měl rodič, v co nejkratší době zvládnout a sociální vazbu s dítětem upravit tak, aby nedocházelo k pokřivení vývoje osobnosti dítěte.

Pokud je člen TOLM v této roli, je možné například na začátku schůzky pozorovat, jak dítě poměrně direktivně, ukládá svému rodiči, v kolik hodin jej má vyzvednout, co má koupit a kam nemá chodit, aby vše stihl. Může se to zdát překvapivé, jedná se však o téměř typický průběh. Pokud se rodič zpozdí s vyzvednutím, bývá direktivně dotazován.

2.1.4 Syndrom zavrženého rodiče

Syndrom zavrženého rodiče je jedním z nejčastějších prohřešků v chování jednoho z rodičů po rozchodu. V jeho důsledku dochází k velmi nevhodné modifikaci vztahu dítěte k rodiči, který odešel. Matoušek (2013, s. 362) označuje toto chování za silně manipulující, zpravidla vzniká již před vlastním aktem odchodu jednoho z rodičů a dítě tímto chováním výrazně trpí. Obdobně závažnou až destruktivní vidí tuto změnu v chování rodiče také další autoři, jedním z důsledků může být až vnucená nenávist dítěte k zavrženému rodiči: „*Pod vlivem soustavné manipulace se může zhoršovat postoj k nepřítomnému rodiči někdy až na úroveň nenávisti*“ (Vágnerová, 2012, s. 321). Dítě, nebo děti jsou pod neustálým tlakem rodiče, který zůstal a který svou frustraci a nenávist k odchozímu partnerovi naprosto nepokrytě demonstruje před dětmi. Děti jsou schopny postupně tento názor nejen převzít, ale také dokonce zesílit.

Takový postoj rodiče k dítěti má velmi negativní důsledky. Zpravidla vede ke zvýšené agresivitě dítěte. Na oddílových schůzkách TOLM bývá dítě podrážděné, nebo naopak naprosto zamlklé. V některých případech dokonce můžeme pozorovat, že hůře reaguje na vedoucího stejného pohlaví, jakého je zavržený rodič. To je zejména v případě, kdy jsou zavrženy obecně ženy, nebo obecně muži. Můžeme i pozorovat názorový nesoulad s jinými členy TOLM, zpravidla se týká rodičů, nebo činností, které rodiče vykonávají.

2.1.5 Dominantní až autoritářský rodič

Osamocený rodič zůstává na výchovu dětí i chod domácnosti sám. Jedná se o velmi těžkou situaci bez ohledu na skutečnost, zda jde o otce, či matku. Rodič začne inklinovat k přísnému vystupování a jednání s dětmi ve snaze situaci zvládnout. Postoj může přejít až do autoritářského postoje „*protože musí všechno řešit sám a nic jiného než dominance mu nakonec nezbyvá.*“ (Vágnerová, 2012, s. 320). Ani tato změna vazeb

a postojů vůči dítěti není optimální a rodič by měl cíleně pracovat na zvládnutí situace a normalizaci vztahu vůči dětem.

2.2 Syndrom závislosti

Zejména v situacích, kdy matka rozchodem s partnerem utrpěla, nebo trpěla již během manželství – společného života, ať již je příčina jejího pocitu jakákoliv včetně míry zavinění partnerem může docházet nepřiměřené snaze matky vychovat ze syna jiného muže, než jakým byl otec dítěte. Nastane tak situace, kdy nejenže „*Chlapci, kteří nemají možnost identifikace s mužským vzorem, nemusí mít vždy typicky chlapecké zájmy a projevy.*“ (Vágnerová 2012, s. 353), ale tato situace může být zesílena právě cílenou snahou matky odvrátit chlapce od typicky mužských zájmů. Zvyšují tak závislost chlapců na matce. Jak uvádí Vágnerová (2012, s. 253) může u chlapců předškolního věku dojít i k dočasné ztrátě maskulinních rysů. Tento syndrom má v psychickém a psychosociálním vývoji chlapců dalekosáhlé negativní důsledky.

2.2 Druhy konfliktů v rodinách

Spory rodičů, nebo obecně spory před, během i po rozvodu jsou příčinou toho, proč děti trpí a může to být i v důsledku až tzv. „...hraniční psychopatologie, jednoho nebo obou rodičů“ (Pöthe, 2011, s. 15). Na konflikt rodičů reagují traumatizované děti různě. Může jít o kázeňské delikty, zhoršený prospěch ve škole, až po psychosomatiku a útěk do nemoci jak uvádí Říčan (2006, s. 149). Rozvodový konflikt může mít za vinu i zhoršení vztahů s prarodiči, kteří se obdobně jako děti neumí srovnat se vzniklou situací a jejich reakce mohou být od soucitných s tendencí pomoci vnoučatům až po odmítavé jak uvádí Španihelová (2010, s. 82).

2.2.1 Spory a hádky

Rodina se stává nefunkční, rodiče si nerozumí v zásadních věcech. „*Jsou na sebe alergičtí do té míry, že je jim nepříjemné kolem sebe projít.*“ (Španihelová, 2010, s. 30). Během hádky se nezdědka rodiče přestávají kontrolovat a i přesto, že se dohadují mezi sebou, může se stát, že v afektu křičí i na dítě jako náhodného svědka hádky. Ač se děti

umí v běžné hadce přidat na stranu jednoho z rodičů, v těchto kritických hádkách jak uvádí Berger (2011, s. 22) se drží stranou, zachovávají si neutralitu, nebo se snaží uniknout z dosahu hádky. Stranou často zůstávají i během aktivit TOLM. Děti si potřebují odpočinout, jsou vyčerpané, rovnají si myšlenky.

2.2.2 Mlčení

Stav mlčení mezi rodiči rozhodně není pro děti úlevou, nebo snad řešením. Španihelová (2010, s. 34) uvádí, že dítě cítí napětí mezi rodiči a tím, že rodiče mlčí, nedochází k rozuzlení, dítě má pocit viny na vzniklé situaci. Je na rodičích dítě z tohoto traumatizujícího stavu vyvést. TEYBER (2007, s. 24) neodsuzuje rodiče, kteří chtějí mlčením své děti chránit, nicméně poukazuje na skutečnost, že dětem zásadně chybí komunikace o problému a rozvodovou situací trpí o to více – nechápou, jsou dezorientováni.

2.2.3 Snaha zbavení se odpovědnosti za dítě

Někteří rodiče se dopouští toho, že cíleně zavlečou dítě do sporu, nebo dokonce řešení sporu mezi sebou. Děje se tak například tím, že z dítěte udělají prostředníka v komunikaci mezi sebou, nebo dokonce přímo obviní dítě: *„To je všechno kvůli tobě, kdybychom tě neměli, byli bychom i my v klidu, vidíš, co způsobuješ? Hádáme se tak, že se kvůli tobě s matkou rozejdeme!“* (Španihelová, 2010, s. 36). To už je pro dítě skutečně zatěžující a jednoznačně destruktivní.

2.2.4 Nestarající se rodič

Jeden z rodičů zaujme postoj ignorace – rodina jakoby pro něj přestane existovat a žije v prostředí rodiny v podstatě izolovaně. Druhý z rodičů zastává většinu povinností. Přetížený rodič je následkem stavu ještě popudlivější, unavený, jedná často v afektu. Druhý rodič je nad věcí, respektive se jej stav nedotýká. Španihelová (2010, s. 38) doporučuje jednat, podstoupit společnou terapii, dohodnout pravidla. Je nutné nejen

mezi rodiči, ale i dítěti předložit vzor pro jeho budoucí vývoj a život. Rodiče a to bez ohledu na pohlaví, tvoří rodinu a rodinný prostor společně, jde o interakci mezi nimi.

2.2.5 Týrání

Týrání je samo o sobě zásadní, nelze jej tolerovat od nikoho z členů rodiny a je nanejvýš nutné přijmout okamžité řešení. Není rozhodující o jaký druh týrání se jedná, zda o tělesné, sexuální, psychické, nebo zanedbávání jak uvádí Španihelová (2010, s. 39). Na důsledky týrání pro další vývoj osobnosti dítěte upozorňuje také Matoušek (1997, s. 18) kdy například uvádí, že týrané děti v dospělosti mnohem více inklinují ke kolizi se zákonem.

2.2.6 Nevěra

Španihelová (2010, s. 45) poukazuje také na institut nevěry. Jeden z rodičů se dopouští nevěry, tím je narušena důvěra mezi rodiči a opět dochází k dohadům, hádkám. Děti vnímají nedůvěru, výčitky, projevy frustrace až nenávisti, nebo neštěstí podváděného rodiče. Dochází k narušení a deformaci pohledu dítěte na partnerský vztah. Dítě vnímá nevyrovnané postavení rodičů. Všechny tyto skutečnosti velmi těžko snáší, zároveň si přenáší pokřivený model partnerského vztahu dále do života - degraduje se důvěra v partnera.

3 VÝCHOVNÉ, PROSPĚCHOVÉ A ZDRAVOTNÍ PROBLÉMY PROJEVUJÍCÍ SE U DĚTÍ Z ROZVEDENÝCH RODIN

3.1 Frekventované problémy u dětí v rozvádějících se rodinách

Jak upozorňuje Pavlát (2011, s. 297-300) je stále méně stabilních a úplných rodin. Dlouhodobé následky rozpadlých rodin ve směru k dítěti, se neomezují jen na zhoršení školních výsledků během a po rozvodu – rozchodu. Mají přesah až do dospělosti a mají silící vliv na zdraví a prosperitu společnosti. Dále předkládá výsledky studií, kde

adolescenti z rozvedených rodin mají ve škole horší výsledky, celkový školní prospěch inklinuje k pravděpodobnosti, že nedosáhnou středoškolského vzdělání, přesto jich většina střední školu zvládne dokončit (73 %). Rozdíly oproti dětem z úplných rodin tedy nejsou statisticky výsledkově až tak drastické, problém je v průběhu, v realizaci, v prožívání.

Také Matějček (2017, s. 40-41) předkládá a dále diskutuje výsledky šetření sociálních vztahu dětí z rozvedených rodin, kde jsou tyto děti kolektivem školní třídy častěji popisovány jako „...*neoblíbené, samotářské, bázlivé, neukázněné, svárlivé*“ (Matějček, 2017, s. 41). Uvádí zkušenosti z poradenské praxe, kde chlapci citlivěji reagují na ztrátu autority, kterou je zpravidla otec, nežli sociálně přizpůsobivější dívky, mající méně obtíží. Dívkám i chlapcům žijícím pouze s matkou, však většinou chybí autorita a mužský vzor, což může vést k následnému hraničnímu chování ve vztahu k opačnému pohlaví „...*navázání vztahu bez rozmyslu a bez zábran, nebo naopak postoj rozhodného odmítání jakýchkoliv kontaktů*“ (Matějček, 2017, s. 69).

Děti z rozvedených rodin, mají podle Pavláta (2011, s. 297-300) větší problémy s následným uplatněním, s důvěrou v systém, ve společnost, odkládají trvalé – vážné vztahy, mají problém udržet si práci, problém se sebe-hodnotou. Většina rozvedených otců nepodporuje své děti v dalším studiu. V důsledku toho mají jako již dospělí z rozvedených rodin nižší vzdělání, méně kvalifikované zaměstnání, s menší pravděpodobností si udržet stálé pracovní místo, mají nižší příjem, méně úspor a častěji mají ekonomické obtíže.

Berger (2011, s. 29) uvádí, že děti se natolik zabývají myšlenkou, proč se rodiče rozcházejí a jak rodinu znovu spojit dohromady, že ztrácejí schopnost soustředění ve škole, nebo jinde mimo rodinu. Navíc žijí v sebeobviňování a tím klesá jejich sebe-hodnota, zájem o organizované volnočasové aktivity (kroužky, sporty) - socializaci. Rodiče navíc velice často nepostupují jednotně, což vnáší do života dítěte další zásadní nejistoty: „*nemůžeš-li se spolehnout na své rodiče, nemůžeš se spolehnout na nic*“ (Vágnerová, 2012, s. 319).

Španihelová (2010) uvádí celou řadu příkladů chování dětí jako důsledku rozvodové situace v rodině, namátkou zmíním lži, drobné krádeže, pomočování, útky z domova, zamlklost, zvýšená agresivita na nejbliží okolí, nebo naopak vůči sobě sama a další.

Matějček (2017, s. 251) při rozboru nepozornosti a nesoustředěnosti dětí školního věku upozorňuje na skutečnost, že právě rozchody rodičů a související rodinné krize, jsou jednou z nejčastějších příčin tohoto chování a to i s možnými patologickými důsledky pro dítě.

3.2 Konkrétní projevy chování u dětí z rozvádějících se rodin

Dalším projevem nevyrovnanosti v rámci rodiny jsou upozornění rodičů na skutečnost, že jejich dítě je ADHD, nebo silně ADHD. Přesto, že se dítě v oddíle chová způsobem odpovídajícím jeho věku a jeho vrstevníkům. Nebo je zvládnutelné uplatňováním našich běžných pravidel. Jak uvádí Pöthe (2011, s. 9), je dnes tak častá diagnostika ADHD v podstatě důsledkem snahy rodičů, přenést odpovědnost za nezvládnuté chování svého dítěte na odborníky. Tím se z emočně trpících dětí stávají pravidelní uživatelé farmak a klidní, průměrní jedinci. Říčan (2006, s. 63) upozorňuje na stupeň dědičnosti ADHD a ADD a také na skutečnost, že projevy ADHD jsou velmi časté v dětském i adolescenčním období. Dále pak Říčan (2006, s. 157-158) podrobně popisuje vznik a obsah odborné terminologie. Upozorňuje na nynější ústup při identifikaci ADHD z poškození – tedy dysfunkce mozku, mozkové tkáně či CNS, až k psychologické poloze diagnostiky, kdy je v podstatě na zkušenostech a úvaze diagnostika, zda určí ADHD, nebo neučí. Také jsou takto diagnostikováni jedinci s podprůměrným, ale i průměrným, nebo nadprůměrným intelektem a bez nutnosti prokázat poruchu motoriky, či smyslů, například řeči. Vše se tedy může zúžit jen na identifikaci neschopnosti se soustředit, nebo udržet pozornost, přičemž důvodem vůbec nemusí být rovina poškození CNS, ale například prožívaná traumata, momentální psychický tlak, kombinace externích vlivů působících na jedince, jeho momentální citová nevyzrállost a podobně.

Dále rodiče upozorňují na astma a chronické dýchací problémy, které se během oddílových aktivit nijak neprojevují. Říčan (2006, s. 148 – 149) popisuje vliv rodiny na psychosomatiku dítěte. Co vše může dítě, díky navozenému stavu tělesné nemoci získat od nejbliží rodiny i širšího okolí. Minimálně to je odpírání, nebo nedostatečná

pozornost. Nemoc, pokud je na psychosomatické úrovni, si tedy dítě v podstatě řídí. Říčan (2006, s. 148 – 149) také zmiňuje nevyváženost vztahů v rodině a používá označení psychosomatická rodina.

Psychosomatiku i možné důvody vzniku chování označovaného za ADHD podporuje také tvrzení: „Negativním důsledkem rozvodu není jenom odchod jednoho z rodičů, ale i fakt, že pod vlivem zátěže rozpadu partnerského vztahu ztrácejí rodiče schopnost zvládat uspokojivě rodičovskou roli.“ (Vágnerová, 2012, s. 230).

Langmeier a Matějček (2011, s. 140) se odkazují na více různých šetření a dokládají zásadní význam rozvodu a rozpadu rodin na vznik deprivacních poruch u dětí. Oba autoři dále uvádějí závěry vlastních studií z psychiatrické praxe, kde 59% dětských pacientů pocházelo z neúplných rodin.

4 TOLM JAKO JEDNA Z ALTERNATIV, JAK POMOCI ZVLÁDAT A ZNOVU NALÉZT NOVÉ SOCIÁLNÍ VAZBY, PROJEVY V RŮZNÝCH VĚKOVÝCH KATEGORIÍCH, ROZDÍLNOST ZVLÁDÁNÍ U CHLAPCŮ A U DĚVČAT

4.1 Plošný efekt - projevy - výsledky

Systémový přístup zvolený pro organizaci a řízení TOLM se osvědčuje jako velice účinný a životaschopný. Děti jsou v naprosté většině případů dlouholetými členy TOLM. Vytvářejí si mezi sebou přátelské vazby. Často přivedou do oddílu kamaráda, je již pravidlem, že přichází mladší sourozenec. Vzájemné kamarádství probíhá i mimo rámec TOLM. Děti přicházejí na oddílové schůzky a navzájem se na sebe těší. Již při zahájení schůzek, je pravidlem bouřlivé vzájemné vítání. Schůzky probíhají ve spontánním duchu a děti mají neustále tendence si cokoliv sdělovat. Při hrách jsou soustředěné a ději hry opakovaně propadají. Otevřeně komunikují s vedoucími. Dochází k běžným dětským neukázněnostem, kázeňské prohřešky zásadního charakteru jsou opravdovou výjimkou.

Neuplatňujeme otevřeně terapeutický přístup, přesto nabízíme sociální – pracovní skupinu, ve které členové nacházejí uplatnění, osobní prostor, přátele. Jedním ze základních pilířů je skutečnost, že oddílové aktivity se nesou ve znamení zájmu vedoucích o děti, o průběh her. Nejde jen o dohled nad dodržováním pravidel, nebo měření času. Vedoucí jsou aktivní součástí hry, a povzbuzováním i jinými verbálními, nebo nonverbálními prvky s dětmi hru *žijí*. Pokud to je možné, je vedoucí například pro hru potřebnou figurínou, nebo jiným předmětem. Vedoucí si s dětmi hraje, nebo projevuje zájem v případě tvořivých aktivit – zájem není hraný, to je podmínkou úspěchu.

Vedoucí je součástí oddílu, nebo přiděleného týmu. Venkovní prostředí, tedy zejména přírodu využíváme v maximálním možném měřítku. Děti tak užívají volnost pohybu. I tvořivě zaměřenou hru je možné úspěšně přenést do venkovního prostředí. Klademe důraz na zprostředkování zážitku, stejně jako prostor k prožitku dětí, ke zpracování dojmů a vjemů získaných během aktivity. Vedoucí oddílu a praktikanti mají plné pedagogické vzdělání, nebo pedagogické minimum. Zúčastňujeme se vybraných kurzů volnočasových aktivit dříve nabízených NIDV – nyní MŠMT. Oddílové schůzky vždy vedou dva vedoucí a dva až tři praktikanti. Pokud je oddíl pro účely aktivity rozdělen na týmy, má každý tým vždy alespoň jednoho praktikanta, nebo vedoucího jako pedagogický dohled i *motivační* podporu.

Rodinou avizované psychosomatické potíže se během schůzek a aktivit oddílu zpravidla neprojevují. Jen v omezené míře se projevují avizované alergické reakce, jejich stav z pravidla velmi rychle upraví – jako například senná rýma, podrážděné oči, ekzémy a podobně.

Děti nemusí - ale mohou svobodně hovořit o tom, co je trápí, přičemž si sami zvolí, komu se svěří. Někdy přijdou kamarádi a sdělí vedoucímu trápení někoho jiného, tím iniciují posun a možný rozhovor na úrovni nezainteresovaný dospělí versus postižené dítě. Tyto procesy všechny napomáhají dětem lépe zvládat těžší, nebo těžké životní situace. Nabízejí jim a zejména umožňují oddechový čas, rehabilitaci. Každý člen je tu sám za sebe, v oddíle není nikdo hodnocen podle svého původu, nebo rodičů. Jen podle toho jak projeví sám sebe.

Až na skutečně výjimky se chování dětí v TOLM průběžně upraví a zklidní, tedy ve smyslu projevu jejich osobnosti. Standardní ADHD, tedy nesoustředěnost, roztěkanost, nutkání k pohybu, korigujeme v souladu s celým oddílem pomocí vhodné skladby herních, tvořivých, pohybových aktivit apod. Čačka (1999, s. 78 – 80), kde zohledňujeme a zaměřujeme se na biologické potřeby a instinkty členů oddílu. Pomáháme jim tak tou nejpřirozenější cestou nacházet sama sebe, jejich vlastní vnitřní potřeby, sebe hodnotu, poznání, chuť zkusit posunout sám sebe jinam, zkusit nové, zvýšit sebedůvěru, apod.

Například zdánlivě triviální soutěž ve vázání uzlů, dělá především novým a věkově mladším dětem problém. Rozvoj motoriky a jemné motoriky je s ohledem na dnešní životní styl velmi omezen. *Zavázat lodní uzel* je často nepřekonatelný problém. Po zvládnutí techniky se čas potřebný na zavázání uzlu rapidně zkracuje. Dítě samo zlepšuje, každým pokusem. Zjistí, že zvládá úkon, na který si ještě před schůzkou vůbec netroufalo. S rostoucími dovednostmi i věkem dětí, využíváme náročnější aktivit, jak fyzicky, tak i prožitkově. Například hry a aktivity založené na důvěře v jiného člena oddílu, nebo naopak v sebe sama. Vezme na sebe člen oddílu odpovědnost a převede svůj tým přes potok tak aby nikdo nespádl do vody? Členové týmu mají zavázané oči. V potoce je dostatek suchých kamenů, po který lze přejít, nebo šlápnout vedle – do vody. Kolik členů týmu projde? Úkolem vedoucích při hře je, aby neúspěch nebyl porážkou. Prvotním cílem je hra, hraní, získávání dovedností, výzva to zkusit znovu a lépe, překonat sebe, umět určit ale i posouvat své vlastní hranice.

Daný systém práce se jeví jako velice úspěšný ač realizován na bázi empatie, empirických zkušeností, spíše operativních reakcí. Pokud je to možné a vhodné, vyhýbáme cílené individuální práci. Od vrstevníků se děti učí mnohem přirozeněji a zároveň posilují své psychosociální dovednosti.

4.2 Chlapec „A“ po rozchodu rodičů

Chlapec dále označený jako A věk 15 let. Členem oddílu 3 roky. Stal se členem oddílu a hned v prvním pololetí se jeho rodiče rozvedli. Při Táborové hře, se chlapec nejprve zhroutil a následně se mnou otevřeně hovořil o svém nevyřešeném/neuzavřeném vztahu

k zemřelé nevlastní babičce. Po tomto rozhovoru se chlapcův projev na táboře zásadně vylepšil.

Doposud byl A v podstatě uzavřený, nejčastěji byl spíše pasivní, nebo se zúčastňoval vyrušování ve formě nepozorností, spontánního mluvení na kamarády, když ostatní byli v tichosti a čekali na výklad hry, vyhlášení výsledků a podobně. Tedy žádné zásadní, nebo závažné přestupky. Pouze ne vždy dokázal plně vnímat okolní dění a správně toto dění vyhodnotit. Dále na něm byl znát silný vliv matky do té míry, že ve srovnání s vrstevníky měl výrazně slabší maskulinní rysy – projevy. Na tuto skutečnost jako možný důsledek poukazuje také Vágnerová (2011, s. 253).

Během tří let členství v oddíle se chování a sebevědomí A posunulo. Přestaly pravidelné telefonáty před každou víkendovou akcí, výletem a podobně, kdy požadoval upřesňující informace a ověřoval si dříve předaná sdělení. Velmi často přiměl k těmto telefonátům matku. Poslední školní rok, je již v podstatě samostatný.

I přes svůj věk 15-ti let kdy je jedním z nejstarších v oddíle, stále není akceptován jako přirozená autorita ani u nejmenších členů oddílu. Přesto je posun osobnosti patrný, získává jistotu, sebedůvěru. Jeho mluvený projev je zřetelnější, hlasitější, vyrovnanější. Stejně více vyrovnané – vyrovnanější, jsou dnes jeho nonverbální reakce, myšlení a chování při hrách, při rozhovorech s vrstevníky i s námi vedoucími.

Předpokládám, že i vzájemné vztahy rozvedených rodičů také nejsou již tak vyhrocené. Matka si našla přítele, projevuje se nyní více vyrovnaně. Otec měl přítelkyni již na začátku rozchodu. Povahy a osobnostní rysy obou rodičů jsou naprosto protichůdné a diametrálně odlišné. Chlapec je i při předpokladu klidné situace vystaven dvěma zásadně jiným pohledům na společenské chování, zvyklosti, sociální projevy, obecného chápání světa a kultury. Jeho nevlastní babička zřejmě v jeho životě zastávala roli vyrovnávače – dekompresní nádoby, umožňujícímu únik do jiného třetího světa, kde není vystaven tlakům ani jedné rodičovské strany a kde tyto strany zřejmě nebyly nijak hodnoceny.

Na základě jeho postupných změn v projevech své vlastní osobnosti a nakonec i průlom, kterým bylo otevření se a popis velice intimních a důvěrných sdělení týkajících se vzpomínek na nevlastní babičku usuzuji, že TOLM alespoň částečně splňuje institut

zemřelé nevlastní babičky. Existuje bezbariérový prostor s neměnnými pravidly, který nezavrhne, nevyzídá. Nabízí skutečnou sociální skupinu, sounáležitost, úplné odreagování od vnějšího světa dospělých. Dítě zde může být samo sebou a konfrontovat své myšlenky i činy s ostatními členy oddílu i s jejich reakcemi. Může v klidu rozvíjet své schopnosti, dovednosti bez obavy výsměchu. Nejsme výkonově zaměřený oddíl.

Chlapec A je dnes již plně akceptován i staršími členy oddílu a má své konkrétní pevné postavení ve skupině. Okruh členů oddílu, s kterými je již schopen samovolně komunikovat již prakticky není omezen.

II. PRAKTICKÁ ČÁST – KVALITATIVNÍ ŠETŘENÍ

1 ČLENĚNÍ ODDÍLU – SOCIÁLNÍ SKUPINY TOLM

Z důvodu narůstajícího počtu členů oddílu jsme přistoupili k rozdělení do tří týmů. Abychom v daném počtu pravidelně docházejících členů udrželi, nebo napomáhali k udržení dynamiky malé skupiny např.: „...malé (2-15)...“ (Hermonchová, 2006, s. 13), zejména však kvůli silnější komunikaci v malé sociální skupině „z očí do očí“ „*face-to-facerelations*“ (Bedrnová, Nový, 2002, s. 84).

Během společné oddílové schůzky všechny tři tyto týmy, plní dílčí úkoly, hry a jsou hodnoceny v celoroční hře. Celoročně jsou hodnoceni i jednotlivci. Všechny hry a aktivity se odehrávají společně – týmy od sebe nejsou oddělovány. Rozdělení do týmů použijeme v momentě her například štafetového typu a podobně. Tím je maximalizován počet aktivních členů, hra je pro děti inspirující a strhává je. Každý tým má svého kapitána i přiděleného vedoucího z řad vedoucích a praktikantů oddílu. Pokyny, úkoly, výsledky a dojmy se sdělují nejprve v rámci týmu a následně v rámci celého oddílu. Mimo právě probíhající hru děti nejsou týmem nijak vázány. Mohou tedy komunikovat a sdílet napříč celým oddílem.

1.1 Vedoucí a praktikanti oddílu – realizační tým

Oddíl má již téměř od založení stabilně dva hlavní vedoucí. Jedním je zakladatelka oddílu a druhým je autor této BP, který je vedoucím a členem oddílu od roku 2005. Praktikanti, nebo pomocní vedoucí se v čase mění. Jsou bez výjimky dlouhodobě vybírání a připravování na svou roli právě z řad členů oddílu. Jedná bez výhrad o dlouhodobé členy oddílu, u nichž známe osobnostní profil, vztah k dětem, psychiku a v neposlední řadě i názorovou shodu v zásadních postojích.

Jednoznačně nikdy nedosazujeme do realizačního týmu spolupracovníky, které bychom dlouhodobě neznali osobně. Další podmínkou je alespoň určitá zkušenost práce s dětmi, ideálně volnočasová, klasická pedagogická, nebo právě postupným *růstem* v TOLM. Kandidát musí vykazovat konkrétní osobnostní, charakterové vlastnosti a dovednosti, patří mezi ně i schopnost zdravé loajálnosti. Zásadní je i obecná názorová shoda, nebo schopnost akceptace autority jak přirozené, tak technicky deklarované. Kandidát musí být komunikativní. Práce s dětmi by měla být pro člena týmu seberealizací. V podstatě u kandidáta hledáme ty samé kompetence a vlastnosti, které hledáme sami v sobě a chceme předat a zesílit u aktivních členů TOLM. Jsou to především: vědomé, nebo podvědomě zvládnání své osobnosti i svého chování ve společnosti - skupině. Měl by vykazovat schopnost sebeurčení, mít sebedůvěru, fair-play, odpovědnost, sebeodpovědnost, sebereflexe, odvaha, sebeúcta i úcta k druhým, sociální sounáležitost, tolerance, slušnost, umět pomoci potřebným (slabší, mladší, zranění, apod.)

V období adolescence začínají kandidáti na praktikanty přebírat během schůzek a dalších aktivit oddílu, některé úkoly vedoucích. Sledujeme, jak úkoly zvládají, jak jsou přijímáni dětmi, zda umí uplatnit svou přirozenou autoritu, která je jedním z klíčových faktorů při výběru kandidátů.

Vedoucí i praktikanti tvoří samostatnou sociální podskupinu oddílu – realizační tým. Hlavní vedoucí zajišťují, aby dynamika této skupiny byla co nejvíce výkonově spjata s vývojem skupinové dynamiky v oddíle během školního roku – tedy aktivního období. Vrcholem jsou pak letní tábory. Během školního roku čítá tým vedoucích a praktikantů

pravidelně 5 členů. Počet pomocníků se průběžně mění. Během táborů čítán realizační tým zpravidla 10 až 11 členů.

Realizační tým je jednoznačně možné označit za malou sociální skupinu. Tým je během oddílových aktivit v neustálém kontaktu, což přímo odpovídá jedné ze základních podmínek komunikace v malé sociální skupině „z očí do očí“ „*face-to-facerelations*“ (Bedrnová, Nový, 2002, s. 84), nebo jen na základě počtu členů např.: „...malé (2-15)...“ (Hermochová, 2006, s. 13).

1.2 Principy spolupráce v realizačním týmu

Realizační tým je svým účelem a stylem spolupráce ne zcela typickým. Je možné hledat typové zařazení týmu ve zvolené literatuře. Typ týmu se pohybuje na rozhraní realizačního týmu, projektového týmu, až částečně i poradenského týmu Hayesová (2002, s. 22-25). Podle některých autorů by se dokonce nemělo jednat o tým, ale o pracovní skupinu, neboť v některých případech dochází k překročení doporučeného počtu členů 7 a tým nezaniká se splněním úkolu, ale pokračuje v existenci a v principech opakuje svou činnost Zahrádková (2005, s. 19-20). Tato autorka zároveň uvádí „V běžné praxi se mnoho pracovních skupin označuje jako týmy, ale myslím, že název není tak důležitý jako styl práce.“ (Zahrádková, 2005, s. 20).

Realizační tým je založen na vysoké angažovanosti svých členů. Pracovní závislost ve skupině je vysoká. Každý člen týmu má jasně přiděleny základní úkoly, sám se pak podílí na jejich realizaci, zároveň se konkrétním způsobem podílí na plnění společných cílů. Úkoly často propojují ke spolupráci různé kombinace členů týmu, do realizačních dvojic trojic, vždy pro zadaný konkrétní úkol či aktivitu. V následující aktivitě může vzniknout jiná kombinace členů pro plnění. Kooperace je tedy samozřejmou a nutnou podstatou spolupráce v realizačním týmu.

S ohledem na zkušenosti členů a jejich charakterové vlastnosti, dochází často k synergii při plnění úkolů. „*Synergická rovnice týmu: 1+1=3*“ (Zahrádková, 2005, s. 23). Tohoto efektu se daří dosahovat zejména proto, že v rámci řízení týmu uplatňuje naprostá názorová otevřenost, je podporována pozitivita a rovný přístup ke všem členům. Tím je

vytváren silný prvek sounáležitost a důležitosti pro tým. Vždy je oceněn přínos jedince pro skupinu a členové si ověřili, že i nováček a nevýrazný člen může přijít s řešením, které posune konečný výsledek do úplně jiné kvalitativní úrovně.

Realizační tým neustále vyhodnocují základní procesy v týmech i v oddíle jako celku a navzájem si poskytují zpětnou vazbu. Hayesová (2011, s. 60-63) hovoří o skupinové polarizaci, skupinové komunikaci a skupinovém myšlení. Tyto procesy je třeba sledovat a podle nich vhodně volit aktivity, nebo sled aktivit TOLM.

2 METODY PRÁCE S DĚTMI

2.1 Zásady – pravidla – normy - rituály

Mezi základní zásady našeho oddílu patří například jasná hierarchie. Vedoucí oddílu je skutečným vedoucím – vůdcem. Zároveň obecná pravidla dodržují všichni, vedoucí i děti, to znamená, že členové oddílu jsme všichni. Pomáháme si navzájem. Starší pomáhají a učí mladší, nebo nové členy oddílu. To znamená, že i mladší člen oddílu, který je členem již dva roky, může učit sice věkem staršího, ale nově příchozího člena oddílu. Každý člen oddílu má stejná práva jako ostatní. Jsou zakázány vulgarity, zejména ve vzájemném oslovování – to platí opět i pro vedoucí. Pokud hovoříme společně ve skupině, ostatní poslouchají hovořícího člena a neruší jeho proslov. A další pravidla, která jsou ve své podstatě pravidly slušného chování a projevu úcty k druhému i vůči sobě. Cílem je vytvořit bezpečné a čitelné prostředí pro všechny členy oddílu.

Všichni členové oddílu se navzájem znají křestními jmény, nebo přezdívkou. Při rozhovorech, nebo udílení pokynů stojí přítomní členové oddílu v jedné řadě proti vedoucím, nebo v kruhu společně s vedoucími. Pokud se jedná o aktivity realizované uvnitř budovy – v klubovně, pak členové oddílu sedí u stolů, nebo na zemi tak, aby viděl každý na každého a mohli na sebe reagovat. Vzájemně se oslovujeme „Tolmáci“ nebo „Turistáči“ a to i na veřejnosti, při výletech a akcích. Každý nově příchozí člen, je po cca tříměsíčním vzájemném zkušebním období rituálně, před rodiči i ostatními členy oddílu pasován na člena oddílu a dostává oddílový odznak. Pokud vydrží po celý školní rok a splní základní dovednosti jako například uvázat tři základní uzly, sbalit si správně batoh, mít svou vlastní KPZ, znát základní značky používané v turistických mapách a

podobně – pak obdrží oddílové tričko. To se děje z pravidla na poslední slavnostní schůzce před ukončením školního roku. Opět rituálně před rodiči a oddílem. Dále pak může osvojováním a zdokonalováním dovedností získat jako další stupeň turistický kapesní nůž s oddílovým logem a tak dále.

Oddíl se nespécializuje na samotnou turistiku jako takovou. Naše výlety obsahují vždy hry v přírodě, nebo i v městské zástavbě. Učí děti nenásilnou formou hry přirozené orientaci v přírodě, ve městě i v jejich běžném okolí. Učíme je základům první pomoci a to aktivním nácvikem základních postupů a technik. Učí se základům vodáckého sportu, průběžně absolvují různě náročné lanové aktivity jako je slaňování, lezení na umělých stěnách, pravidelně pořádáme víkendy u koní, nebo cyklo-výlety. V zimě víkendy na běžkách a návštěvy zimního stadionu s bruslením. Každé z aktivit se děti účastní dobrovolně, zpravidla je účast vysoká. Členové oddílu si při aktivitě sami volí míru své zainteresovanosti. Například s koňmi: někdo se koně učí pouze vodit, někdo se učí i základům jízdy, někdo zůstane pouze u pozorování a pomáhá například s čištěním stájového boxu. Většinou za rok v příštím cyklu posune svou aktivitu dál. Stejně tomu je i v ostatních činnostech.

2.2 Instrument her – jako významný pomocník

Jako instrument pro realizaci našeho záměru, používáme hry. Jsme turistický oddíl a přesto, jsou právě hry nejčastější aktivitou naší sociální skupiny. „*Jevová stránka hry má souvislost s vnějšími podněty a její obrazně-emocionální aspekt pak, podobně jako sen, plní svou specifickou “logikou“ řadu „funkcí imaginace“.*“ (Čačka, 1999, s. 79). Pomocí her v různém prostředí, s různým zaměřením, umožňujeme členům oddílu identifikovat co je jejich silnou stránkou a v čem jsou naopak slabší. Ověřují si reakce dalších členů oddílu, mohou rozvíjet svou sebedůvěru. Jelikož hry nejsou zaměřeny ve smyslu vrcholového sportu a jeho principů, seznamují se i se skutečností, že prohra nemusí nutně znamenat negaci, kolaps, zklamání, zármutek. Prvotní je kontakt, zvládnutí, socializace, zážitek, prožitek jak sám za sebe, tak v sociální skupině.

Průběžně náhodně střídáme a předkládáme jak hry pohybové, tak výkonové, tvořivé i zobrazovací. Čačka (1999, s. 78) popisuje toto členění včetně odvolání na další odborné autory a jejich díla. Pro realizaci her využíváme známého prostředí, tak i prostředí na

výletech, letních táborech, dalších pobytových akcích. Stejná hra pak může mít naprosto různý průběh a dítě může mít naprosto různé prožitky.

Zobrazovací hry mají velmi silný účinek a to nejen v nižším věku. Právě pubescenti si velmi často při tomto typu her uvědomují své já, své pocity. Správné provedení hry a navození atmosféry přináší silný prožitek a práci se sebou samým – vnímání sebe sama. Jak popisuje Nakonečný (1997, s. 314) humanistickou teorii osobnosti dle C.R.Rogerse, pojmy self, pocit, vědomí a jejich vzájemné vazby. Může jedinci přinést i opravu dosavadních vazeb, zlepšení vnímání sebe sama a možnost přenosu této nové suverenity i mimo oddíl – ukotvit se, prosadit se.

2.3 Aktivizační setkávání dětí a rodičů v rámci TOLM

Děti často postupně, ještě během aktivní účasti v TOLM předčí v některých sportovních, tvořivých, vědomostních disciplínách a dovednostech své lektory, vedoucí. Na setkáních s rodiči pořádanými 2x až 3x ročně, děti seznamují rodiče a rodinné příslušníky se svými dovednostmi a znalostmi. Během těchto setkání také vyzýváme rodiče opět formou her k poměření s dětmi. I v případě vítězství rodiče nad dítětem se zpravidla právě u rodiče dostaví takzvaný *aha efekt* - zážitek. Rodiče si právě takto lépe uvědomí, co dítě zvládá, uvědomí si jeho posun. Děje se tak ve chvílích, kdy je rodič pohlcen hrou, snahou předvést se, vymezit se, ujistit se, že je stále např.: rychlejší nežli jeho dítě, nebo se soustředí na to jak nechat dítě záměrně vyhrát. Rodiče jsou bez ohledu na výsledek zpravidla překvapeni. Zjišťují, že jejich děti velmi dobře ovládají činnosti, které nezahrnuje školní výuka či domácí povinnosti. Často to jsou dovednosti, které rodiče sami dobře ovládali ve svém dětském věku. Rodiče skokově mění vnímání a pohled na své dítě. Plháková (2006, s. 131 – 147). Také tuto činnost lze s úspěchem považovat za prožitkovou terapií – nenásilnou, přirozenou. Zajímavé jsou i vedlejší důsledky těchto interakcí, prožitků. Například rodiče následně více inklinují ke spolupráci s TOLM, spontánně nabízejí různou byt' drobnou pomoc.

2.4 Skupinová dynamika - role

Všemi těmito pravidly, činnostmi navozujeme pocit sounáležitosti, povzbuzujeme sebevědomí členů oddílu, motivujeme je, vytváříme prostor pro seberealizaci širším

záběrem aktivit oddílu. Děti postupně posouvají sami sebe dál, svým vlastním tempem. Někdy se nechají rychleji motivovat ostatními členy týmu. Cílem je vytvořit autonomní skupinu s dynamikou malé sociální skupiny. Jde především o důvěru a stabilitu v rámci skupiny. Tím se také daří realizovat i skutečnost, že ani odchody jednotlivců a příchody nových členů nenarušují zásadním způsobem chod a chování oddílu. Základní pravidla jsou po celou dobu existence oddílu neměnná.

Citlivě přistupujeme i k rolím jednotlivých členů, sledujeme vývoj osobnosti a postavení ve skupině. Rozdělením do tří týmů umožňujeme přirozené a nekonfliktní vyprofilování více jedinců α - alfa, kteří se díky členění do týmů a zároveň sounáležitosti celého oddílu, často stávají společnými vůdci – triumvirátem, někdy v počtu vyšším, například 4 alf. Z pravidla se tak stane až ve vyšším věku a dlouholetém členství v oddíle. Zároveň stejně pozorně přistupujeme k jedincům Ω – delta. Tito většinou sami postupně opustí oddíl. Tento jev pozorujeme pravidelně u jednoho až dvou členů během jednoho školního roku. Celá sociální skupina reaguje tak, že buď se delta v některém okamžiku, nebo aktivitě realizuje a přejde na úroveň γ -gamy a nezřídka dokonce skokově na pozici β – bety, nebo je postupně natolik osamocena, že členství v danou dobu přestává mít význam, přitažlivost, smysl a delta odchází. Z 90% se jedná o nové členy oddílu. Zbylých 10% této skutečnosti se děje právě dětem – členům oddílu zasažených situací v rodině – v jejich osobním životě, kdy se nepodaří zastavit jejich obecný propad v sociálních vazbách – ani v naší sociální skupině. Rodina, ani oddíl nedokáže včasné a účinně dítěti pomoc a ztrácíme tak kamaráda a on ztrácí nás.

Nyní je oddíl po vyvrcholení svých ročních aktivit – tedy po letním, oddílovém, pobytovém táboře. Vycházíme-li z fází skupinové dynamiky Starting, Forming, Storming, Norming, Performing, Clousing, Referesh, jak je uvádí Zahrádková (2005, s. 52 – 68), tak se právě nyní oddíl z pohledu malé sociální skupiny nachází po fázi Clousing a před fází Refresh.

3 ZAKOMPONOVAT TOLM DO SANACE RODINY

Jedním z cílů bakalářské práce je najít možné cesty a procesy jak zakomponovat TOLM do sanace rodiny. Teoretická a empirická část práce a zejména výzkum však potvrdil, že současný princip fungování TOLM, míra jeho angažovanosti na řešení krizí v rodinách členů TOLM je optimální a nedochází tak k nevyžádané pomoci členům TOLM a jejich rodinám.

Nepřekročit tenkou hranici mezi kvalifikovanou pomocí v momentě potřeby a cílenou, oficiální terapeutickou činností je obtížné. TOLM funguje jako „záchranná síť“ pro své členy. Není to jeho prvoplánové zaměření. Prvotní je vědomí, že na dobré funkčnosti této „sítě“ se nepodílí výhradně realizační tým, ale celý tým TOLM, všichni jeho členové. Jde o nastolenou atmosféru v této sociální skupině, její dynamiku, její klima.

Pokud má být TOLM zakomponován do sanace rodiny, pak je především nutné udržovat a budovat toto klima důvěry v rámci TOLM. Je evidentní, že v případě krize, rodina člena TOLM využívá právě tu míru zainteresovanosti TOLM do svých problémů a sanace, která je pro ně adekvátní a únosná. Tedy v případě potřeby si členové a jejich rodiny „berou“ právě tolik, kolik potřebují a kolik je TOLM ochoten a schopen poskytnout. Jedná se o čistě vyžádanou rovinu pomoci. Je zcela na dobrovolném zvážení členů TOLM a jejich rodin, nakolik se stanou součástí TOLM a nakolik se TOLM stane součástí jejich životů. I toto rozhodnutí je v čase měnitelné a to bez důsledků, nebo sankcí ze strany TOLM. Je to projev svobodné vůle a tak je i akceptován.

Cílem realizačního týmu TOLM v tomto směru, je tedy zvyšování odborné praxe, vzdělávání a sebevzdělávání tak, aby jeho členové byli schopni v maximální možné míře, adekvátně reagovat na situace odehrávající se v TOLM. Výsledkem by mělo být navýšení důvěry rodičů v odbornost i praktickou dovednost realizačního týmu. Výsledkem by měl být minimálně shodný nebo vyšší komfort členů TOLM co se týče klimatu a prostředí v TOLM.

3.1.1 Zakomponování TOLM do sanace rodiny na základě aktivity rodiny člena TOLM

- Často ve skrytém rozsahu, kdy aktivity TOLM vytváří bezpečný volný časový prostor pro rodiče.
- Dále momenty, kdy rodiče využívají oblíbenosti TOLM u dětí k výchovným účelům, jako nejčastěji například při zhoršení prospěchu ve škole je zákaz účasti na aktivitách TOLM zpravidla stimulujícím prvkem. Tak se zpravidla děje po dohodě s realizačním týmem TOLM.
- Rodiče žádají o apel ze strany vedoucích TOLM na své dítě.
- Otevřené žádosti rodičů o pomoc během rodinné krize.
- Otevřené žádosti rodičů o nevměšování do rodinné krize, zpravidla tím rodiče řeší spor mezi sebou a žádají o akceptaci vzájemně rozdílných požadavků či rozhodnutí.

3.1.2 Zakomponování TOLM do sanace rodiny na základě vyhodnocení situace ze strany TOLM

- Zachycení signálů dítěte o probíhající krizi v rodině, kdy realizační tým musí volit vhodné kroky prvotně pro optimalizaci psychosociální roviny v rámci TOLM, dále vyhodnotit přímou pomoc členovi oddílu, zvážit v kterém momentu a jak je vhodné oslovit rodinu člena TOLM, kdy je vhodnější vyčkat.
- Kritické situace, kdy se realizační tým z profesního hlediska rozhodne neodkladně zasáhnout, byť riskuje ztrátu členství daného dítěte v TOLM. Tak se může dít přímým neodkladným rozhovorem s rodiči. V krajním případě i oslovení pověřených výkonných orgánů – institucí.

4 KVALITATIVNÍ ŠETŘENÍ

4.1 Cíl šetření

Získat nejrelevantnější hodnocení situace, prožitků, potřeb a vlastního vnímání dotčených členů TOLM i jejich rodičů. Tím v maximální možné míře zlepšit nejen indikaci projevů dětí zasažených rozchodem jejich rodičů, rozpadem či zánikem rodin, rodinných nebo dalších pro dítě zásadních sociálních vazeb a také dle výsledku zjištění dosáhnout maximálního možného komfortu daného jedince ve skupině TOLM i s možným přesahem mimo TOLM. Součástí je také získat nejvhodnější možná doporučení – postupy právě pro včasnou indikaci příznaků projevů takto narušených sociálních vazeb. Všechna zásadní zjištění zpracovat tak, aby bylo možné je dále prezentovat, rozvíjet a použít jako východisko pro další praxi.

4.2 Metoda šetření

Šetření je zaměřeno na krize v rodinách členů TOLM, především rozchod rodičů, úmrtí v rodině, rozhod s prarodiči. Jelikož jde o získání subjektivního pohledu člena TOLM, nebo jeho rodičů, včetně pocitů, popisu prožitků a vnímání, byla zvolena kvalitativní metoda výzkumu a nástrojem je polo-strukturovaný rozhovor.

4.3 Validita a reliabilita výzkumu

Validita výzkumu je doložena výsledky šetření. Výzkum hledal jak vnímání řešení krizové situace z pohledu člena TOLM, tak z pohledu jeho rodiče. Dále hledal význam TOLM v řešení krizové situace i v období následujícím po konfliktu, nebo krizi. Všichni respondenti potvrzovali rozdílnost pohledů účastníků krize stejně jako kladný vztah k TOLM před, během i po krizovém období.

Je diskutabilní, zda se z pohledu statistiky dají podmínky výzkumu uvažovat jako stálé co se týče vlastního průběhu výzkumu i zkoumaný dějů a stavů. Výsledky výzkumu

vykazují zásadní míru shody ve sledovaných oblastech. Neprokázali se zásadní odlišnosti. Z toho důvodu je možné i reliabilitu výzkumu považovat za vyhovující.

4.4 Popis současného stavu – situace v TOLM

Oddíl byl založen v roce 2004. Členem oddílu se může stát dítě navštěvující alespoň první třídu, tedy z pravidla od 6-ti let. Horní hranice pro vstup do oddílu je oficiálně 15 let. Členství fakticky není omezeno věkem. Běžnou praxí je, že členové oddílu pokračují i během studia na střední škole. Dále již z pravidla nedochází na schůzky, ale účastní se víkendových akcí nebo táborů. Z některých členů se stávají praktikanti a dále pomáhají v oddíle. I v dospělosti se někteří členové stále hlásí, nepravidelně se zúčastňují našich akcí a stále jsou považováni za členy oddílu. Oddíl má v posledních letech 40 přihlášených a cca 35 pravidelně docházejících členů. Z toho dětí v rozpětí 6 až 12 let je aktuálně 18 aktivně docházejících. Starších 12-ti let dochází 17 dětí. Z celkového počtu aktivně docházejících je 11 dětí z rozvedených rodin, rozvádějících se rodin, nebo zasažených úmrtím blízké osoby v rodině, nebo trpících odmítnutím prarodiče. U tří dětí jde o kombinaci předchozích variant.

4.5 Výběr výzkumného vzorku respondentů pro šetření

Základním souborem jsou všichni členové TOLM. Výběrovým souborem všichni členové, jejichž rodiny prošly rozvodovou krizí, nebo jinou popsanou krizí v rodině. Výzkumný vzorek je omezen ochotou respondentů, jednak hovořit o osobních pocitech a vztazích a dále ochotou, tedy souhlasem se zveřejněním, použitím jejich sdělení v této bakalářské práci

4.6 Realizace a popis šetření

Šetření v rámci vybraných členů TOLM a jejich rodičů probíhalo od dubna 2021 do července 2021. Rozhovory komplikovala jak vládní nařízení týkající se COVID situace, tak i časová vytíženost respondentů i tazatele.

Někteří z rodičů rozhovor poskytli, následně se však rozhodli pro nesouhlas se zařazením do šetření. Z otců se nakonec nechtěl zúčastnit šetření žádný. Vždy byli nejprve osloveni rodiče a teprve po jejich souhlasu byly dotázány děti – tedy členové TOLM. Vždy byl dohodnut termín rozhovoru a místo pro rozhovor. Rozhovor s rodiči probíhal vždy bez přítomnosti dětí. Rozhovor s dětmi, probíhal v některých případech za přítomnosti rodičů. Některé rozhovory proběhly prostřednictvím on-line nástrojů jako MS Teams. Některé přímým rozhovorem a nahrávkou na diktafon.

Šetření probíhalo na základě předpřipravené osnovy dotazů, které byla z větší části shodná pro rodiče i děti. Jelikož se i přes maximální obezřetnost tazatele během šetření, dostavovaly okamžiky regresní povahy, je zvolen věcný přepis rozhovoru s popisem situace, nikoli přesný přepis. Zvukový záznam je plně autentický. Při šetření, bylo nutné reagovat na okamžité citové rozpoložení konkrétního respondenta. Některí respondenti odpovídali v podstatě spontánně.

První část otázek byla směřována se ke zjištění zda současný člen TOLM navštěvoval oddíl již před plným propuknutím rodinné krize, nebo až v jejím průběhu, eventuálně po rozvodu rodičů. Jaké povahy byla (je) rodinná krize a jaké i jak vnímal její projevy. Zda, v tu dobu měl vlastní iniciativu navštěvovat TOLM. Jak se respondent cítil, když mu rodiče oznámili, že se rozcházejí a jaká byla jeho prvotní reakce. Rodiče popisovali reakci dětí. Měli uvést, zda během krize pozorovali zhoršený zdravotní stav dětí, zhoršení prospěchu, sociálních vazeb škola, zájmové aktivity, širší rodina, kamarádi. Také respondenti dětí byly dotazovány, zda si uvědomují nějaké své zdravotní, nebo jiné problémy během eskalující krize.

Druhá část otázek, byla zaměřena na současný stav krize z pohledu respondenta. Jak hodnotí současnou situaci krize, současné vztahy mezi členy rodiny – účastníky krize. Pokud došlo k rozvodu – rozchodu odpovídali respondenti dětí, jak hodnotí řešení situace dospělými (tedy zpravidla rozchod). Rodiče odpovídali, zda považují situaci za vyřešenou, nebo v jakém stavu jí vnímají. Respondenti byli opět dotazováni na zdravotní komplikace především dětí a eventuální zhoršení školního prospěchu a možné konflikty ve škole, s kamarády v rodině. Ochotu navštěvovat TOLM a na možný pozitivní vliv TOLM.

Třetí sada otázek, byla zaměřena na současný okamžitý pocit v rámci rodinné krize – vývoje. Na ochotu i nadále navštěvovat TOLM. Zda se má v TOLM něco změnit. V případě potřeby, použil tazatel další účelové otázky, s cílem uvolnit citové vypjetí respondenta způsobené rozhovorem – oživením nepříjemných vzpomínek.

5 VÝSLEDKY ŠETŘENÍ

Respondent 1.

Dívka 8 let mladší ze sester popisovaných v kapitole 1.3 této práce. TOLM aktivně navštěvuje od nedovršených 6-ti let. Při jejím vstupu do TOLM již probíhal konflikt v rodině a postupně zesiloval intenzitu. K datu sestavení této práce jsou rodiče 5 měsíců rozvedeni. Ve společné domácnosti nežijí přibližně 16 měsíců.

Dívka popírá, že by si pamatovala jakékoliv své zdravotní obtíže z období rozvodové krize v rodině. Na schůzky TOLM se vždy těšila a byla tam ráda, stejně jako nyní. Povídala si s kamarády a neměla potřebu se komukoliv svěřit. Během hádek rodičů si třeba kreslila, nebo když přišla starší sestra, tak si hráli. Oznámení rodičů, že se rozvádějí, přijala jako informaci o tom, že přestanou hádky mezi nimi. Po odchodu otce, jí chybí i jeho nahromaděné prádlo, které dával na jedno místo. Dívka uvádí, že otec má dům a má tam hezkou zahradu. Na rozchod rodičů byla připravená, protože se jí o tom několikrát zdálo, takže pak prožívala *deja vu*. TOLM jí baví, má tam kamarády a těší se opět po prázdninách. Moc se jí líbil tábor. Současný vztah rodičů nepovažuje za vyřešený, jen se přestali hádat, protože nejsou spolu. U otce jí chybí přítomnost matky a u matky jí schází přítomnost otce. Přestaly hádky, jinak posun nevidí.

Dívka vystupuje poměrně suverénně, nad odpověďmi nepřemýšlí. Její popis jasně ukazuje na tendence potlačit zásadní nepříjemné zážitky. Popis situace s odstupem nekoresponduje se skutečným průběhem v čase krize. Silné je závěrečné vyhodnocení současného stavu mezi rodiči. Pro TOLM vyznívají její odpovědi příznivě, byl to prostor pro hry a odreagování.

Respondent 2.

Dívka 10 let starší ze sester popisovaných v kapitole 1.3 této bakalářské práce. TOLM aktivně navštěvuje od nedovršených 6-ti let. Při jejím vstupu do TOLM začínal otevřený spor mezi rodiči. K datu sestavení této práce jsou rodiče 5 měsíců rozvedeni. Ve společné domácnosti nežijí přibližně 16 měsíců.

Dívka popírá jakékoliv obtíže během rozvodové krize. V průběhu hádek měla tendence si hrát se sestrou. Když jim rodiče řekli, že jim musí něco sdělit, věděla, že to bude rozvod – rozchod. Měla tendenci jim říct „to vám to trvalo“. Pak plakala. Na schůzky TOLM chodila a chodí ráda. Nikomu z oddílu se prý nesvěřila s tím, co se děje doma a prostě si hrála s kamarády. Vztah rodičů nepovažuje za vyřešený. Střídání rodičů je povinnost, rodiče jsou fajn, ale buď chybí otec, nebo matka. Doma u maminky jí chybí otcův zaplněný pracovní stůl. V TOLM má kamarády a je to tam fajn.

Dívka ač je starší, nežli její sestra vystupuje méně suverénně, přesto se nedá říci, že by byla zakřiknutá. Během rozhovoru má momenty, kdy má potřebu vyjádřit vnitřní pocity, nenachází slova, z výrazu tváře se dá usuzovat, že je na pokraji pláče. Některé dotazy mají pro ni zřejmě regresní účinek. Z toho důvodu jsem rozhovor cíleně odlehčoval. Také starší ze sester popisuje své chování v TOLM během vrcholící krize rodičů v rozporu se skutečným průběhem, i u ní je se projevuje potlačení negativ. TOLM navštěvuje ráda, má zde kamarády, těší se.

Respondent 3.

Matka dívek – sourozenců popisovaných v kapitole 1.3 této práce. Věk 42 let. S TOLM aktivně spolupracuje druhým rokem, děti navštěvují TOLM čtvrtým rokem. Je samoživitelkou. Dívky si rodiče střídají každý týden. K datu sestavení této práce jsou rodiče 5 měsíců rozvedeni. Ve společné domácnosti nežijí přibližně 16 měsíců. Matka se po cca roce členství starší dcery stala spolupracovnicí realizačního týmu a následně i vedoucí pro oddílové schůzky.

Matka popisuje hádky jako *řízené*, brali ohled na děti. Stav byl neúnosný. V momentě rozchodu se starší dceři udělalo špatně a zvracela. Obě dívky velmi dlouho plakaly. Matka situaci oznámila i před dívkami pedagožkám ve škole, družině, vedoucím TOLM. Žádná z dívek prý neměla kázeňské, nebo prospěchové problémy. Na oddílové schůzky TOLM obě dívky chodit chtěli i v době krize. Starší z dcer se prý snažila tvářit se jako, že se nic neděje. Mladší krizi prožívala silně.

Oběma se částečně zhoršil zdravotní stav, zvláště mladší měla zhoršené ekzémy a potíže horních i dolních cest dýchacích. Celkově projevy dívek popisuje více ve shodě s tím, co jsme zaznamenali v TOLM. Mladší z dívek prý hledala v TOM kamarády, kterým by se mohla svěřit, postupně i starší dcera. Kamarádství z TOLM se jim přeneslo i mimo oddílové schůzky. Matka považuje vztah s otcem dívek za vyrovnaný. Během rozhovoru se ukáže, že otec dům nemá, žije v bytě, dům teprve staví. Dále matka popisuje moment, kdy otec dívkám oznámil, že má novou partnerku a bude s ní žít. Partnerka přivádí do vztahu i syna. Po této návštěvě se stav zejména mladší dcery zhoršil.

Matka se s otcem dohodla a proběhlo oficiální seznámení s novou otcovou partnerkou jako demonstrace že je vše v pořádku a nic se neděje. TOLM matka vnímá jako pomoc, dobré prostředí, vhodné pro její dcery a nakonec i pro ni. Dcery prý totiž upřednostňovaly víkendové aktivity TOLM a tak aby jim mohla být alespoň nablízku, začala se angažovat v realizačním týmu. I pro ni je prý TOLM odreagování a dílčí seberealizací.

Respondent 4.

Katka – 16 let, popsána v kapitole 1.3 této práce, tam jako 13-ti letá. Členkou oddílu je od 8 let. Stále navštěvuje ZUŠ, nyní vstupuje do třetího ročníku SŠ. Dívka byla vždy milá, živá, bystrá, v porovnání s vrstevníky měla uvážlivějším projev. Rodiče se rozešli v jejích 13-ti letech. Po odchodu otce velmi rychle *adoptovala* jeho novou rodinu a dcery otcovi partnerky nazývala sestrami. Otec tragicky zemřel v jejích necelých 15-ti letech viz kapitola 1.4 této BP.

Dívka popisuje vysokou intenzitu hádek mezi rodiči, například třikrát za dopoledne. Někdy prý měla tendenci poslouchat, aby věděla příčinu, nebo téma hádky. Někdy se snažila „*vyklidit pole*“. Sama popisuje, že měla tendence utěšovat mladšího sourozence, někdy i matku. Rozchod rodiče dětem oznámili během vánočních svátků, již si přesně nevybavuje kdy, a jak to proběhlo, jen že to bylo během vánoc. Jelikož již jednou otec od rodiny odešel, úplně jí to prý nepřekvapilo.

Odchodem otce se situace téměř uklidnila. Děti zůstali s matkou. Pokud se rodiče potkali, opět docházelo ke střetům. Matka někdy po návratu dívky od otce měla tendenční dotazy, většinou však jen několik hodin a pak se situace uklidnila. Dívka převzala část rodičovských povinností. TOLM má ráda a vždy ráda chodila na oddílové schůzky i ostatní aktivity, má zde kamarády, přátele. V období rodinné krize, brala TOLM jako únik od reality, relax. Popisuje, že po návratu z oddílové schůzky byla schopna až do uložení ke spánku „*v klidu snášet hádky a napětí v rodině*“. TOLM považuje za jistotu, klidné místo. Pokud jí to studium dovolí, chce se i nadále účastnit oddílových schůzek.

Dívčin popis je téměř v souladu s děním v průběhu vrcholící krize rodičů. I u ní se projevila tendence potlačit vzpomínku na den oznámení o rozchodu rodičů. Dívka je mezi členy TOLM vesměs oblíbená. Patří již mezi nejstarší aktivní členy a na nejmladší nebo nováčky působí jistou dávkou přirozené autority. Na jejím chování jsou patrné projevy předčasné vyzrálosti v některých rovinách zejména psychosociální úrovně.

6 VYHODNOCENÍ ŠETŘENÍ

Všichni dotázaní respondenti vnímají TOLM jako pozitivní a přínosnou volnočasovou aktivitu. Přímo, či nepřímo oceňují sociální klima ve skupině TOLM. Jen někteří z rodičů si jsou vědomi spolupráce, zainteresovanosti, nebo jiného vlivu TOLM v řešení jejich rodinné krize. Nikdo z rodičů během rodinné krize neoslovil realizační tým TOLM s žádostí o pomoc. Rodiče vnímají TOLM jako stabilní a vhodné prostředí pro své děti.

Šetření dále ukázalo, že děti vnímají rodinou krizi a procesy i děje spojené s ní v rozporu s rodiči. Žádné s dětí nepovažuje situaci v rodině, zejména vtaah mezi rodiči za vyřešený a to bez ohledu na dobu trvání krize, nebo délku trvání odluky od jednoho z rodičů. Šetření potvrdilo tendenci dětí, vytěšňovat výrazně nepříjemné, nebo pro ně silně nežádoucí momenty, ke kterým došlo během rozvodové krize. Děti si nejsou vědomi eventuálních zdravotních komplikací provázejících rodinou krizi.

S ohledem na zaměření, předmět a citlivost tématu je nutné přijmout fakt, že sdělení respondentů jsou čistě subjektivní. Tato skutečnost je také cílem výzkumu. Hledat osobní pocity respondentů, hledat rozdíly ve vnímání jak krizových situací, řešení, tak postavení TOLM v životě respondenta. Respondenty sdělované prožitky a citové vjemy odpovídají charakterem a povahou popisům autorů odborné literatury použité při realizaci BP. Tato skutečnost je důležitým vedlejším efektem výzkumu a přínosem pro práci realizačního týmu TOLM. Potvrzují, že je možné se v obecné i specializované rovině opírat o výklad použitých autorů.

Ve většině případů si rodiče ani děti nepřipouští jakékoliv změny v chování dítěte, které by se měly projevat v rámci aktivit TOLM. Z výsledků šetření vyplývá, že děti rády navštěvují TOLM a tento stav se nezměnil ani během krize ani po jejím ukončení. TOLM chtějí navštěvovat i nadále.

7 DISKUZE

Bakalářská práce se zabývá projevy a důsledky rodinných krizí na dětské členy TOLM. Popisuje projevy a změny v chování dětí v rámci aktivit TOLM. Předkládá používané principy zvládnání těchto projevů u svých členů. Zdůrazňuje vhodnost časné indikace, tedy znalosti dětského světa a schopnosti zachytit signály, které děti vysílají často nevědomě. Předkládá možná řešení – východiska pro děti zasažené rodinnou krizí. Nastiňuje možnosti spolupráce s rodiči.

TOLM je specifický tým, že se zabývá touto problematikou a daří se mu vědomě plnit funkci opory pro své členy v době rodinné krize, a přesto není a nechce být oficiální

terapeutickou skupinou. To je jedním z hlavních důvodů, proč je problematické hledat možnost adekvátní komparace s jiným obdobným seskupením, či útvarem.

Obdobnou náplň i velice příbuzný styl práce uplatňuje například Speciálním pedagogické centrum při ZŠ pro žáky se specifickými poruchami chování vedené panem PhDr. Miloslavem Čadíkem. Diametrální rozdíl je však právě v cílové skupině dětí se specifickými poruchami chování. Tím je ovlivněna skladba členů, nutnost aktivního zapojení rodičů a skutečnost, že rodiče vyhledávají tuto organizace, nebo skupinu právě cíleně z důvodu již existující poruchy chování jejich dítěte a právě s cílem terapie.

TOLM je typickou volnočasovou aktivitou při DDM a primárně není vnímán jako terapeutická skupina. Jeho členové jsou z pravidla děti schopné běžné školní docházky a obecně standardního způsobu komunikace i života. Během členství v TOLM se děti setkávají s různými problémy a jedním z nich jsou i rodinné krize. TOLM je schopen do určité míry absorbovat důsledky a projevy změn v chování a v sociálních vazbách svých členů. Dokáže pracovat s dětmi s ADHD, lehkými projevy autismu a podobně. Stále se však jedná o práci ve skupině, založenou na jisté míře samostatnosti člena oddílu.

Styl práce TOLM v podstatě vylučuje přítomnost rodiče při standardních oddílových aktivitách. Respektive přítomnost rodičů ovlivňuje chování dětí a tím narušuje psychosociální klima skupiny. Děti se pak chovají podle naučených schémat v rámci vztahů s daným rodičem a vybočují ze standardu a role, kterou si vybudovali v rámci TOLM.

TOLM pracuje s dětmi, zaměřuje se na volnočasové aktivity, rozvoj dovedností a terapeutický efekt pro jedince je pozitivním a vítaným vedlejším přínosem, těchto aktivit. TOLM funguje daleko více jako prostor pro oddech z vnějšího světa dospělých, jako záchranná síť, jako opora. Funguje jako prostor fyzického kontaktu s vrstevníky a možnost reálné přímé komunikace s nimi. TOLM neposkytuje individuální péči, naopak jde o práci se skupinou a ve skupině.

Výsledky šetření realizovaného v rámci této práce i další oblasti empirické praxe v TOLM potvrzují, že TOLM svou povahou a aktivitami zcela naplňuje své možnosti a cíle v rovině zakomponování do řešení krizí a sanace rodin členů TOLM. Další specializací, nebo výraznějším rozšířením aktivit tímto směrem, by se musel TOLM nutně otevřeně transformovat na terapeutickou skupinu. Tímto krokem by došlo k zásadnímu vymezení vůči potencionální členské základně i současným členům.

TOLM a jeho aktivity jsou obecně a oběma stranami – jak dětmi, tak rodiči, vnímány jako pozitivní, v zásadě relaxační, nabízejí stabilní prostředí, příjemné sociální klima, oporu a do jisté míry i útočiště, před tlakem světa dospělých a společnosti jako celku. TOLM již nyní v případě potřeby využívají jeho členové i rodiče jeho členů jako jeden z podpůrných nástrojů pro řešení různých rodinných krizí. Zpracování BP a výzkum realizovaný v rámci práce vedl k odkrytí a jasnému pojmenování již existujících funkcí a vazeb TOLM na své členy a jejich rodiny. Nový byl zejména pohled rodičů a starších členů oddílu na vnímání TOLM.

TOLM je specifický a ojedinělý tým, že se vědomě zaměřuje na sanaci vlivů rodinných krizí na své členy. Zabývá se touto problematikou a realizační tým, se mimo jiné také v tomto směrem vzdělává. V historickém porovnání skladby členské základny již i tato aktivita TOLM má své důsledky. Již i toto specifikum a záměrně se vyhýbám pojmu specializace, má odezvu v potenciální základně možných členů, respektive v základně rodičů inklinujících k zaměření, renomé a obecnému povědomí o TOLM.

Další otevřená užší specializace tímto směrem tedy již pro TOLM není žádoucí.

III. ZÁVĚR

V předložené práci jsem nastínil základní a nejčastější problémy, s nimiž se setkávají děti během rozchodu jejich rodičů, tedy během rodinné krize. Uvedl jsem příklady důsledků těchto krizí odrážející se ve změnách sociálních vazeb jak v rámci rodiny dítěte, tak i mimo ni. V práci jsem předložil konkrétní příklady změn v chování dětí v rámci TOLM během jejich rodinné krize.

V praktické části jsem uvedl metody práce s dětmi využívané v rámci TOLM. Nastínil jsem možnosti dalšího rozvoje TOLM směrem k sanaci rodiny člena TOLM. Orientační šetření prokázalo, že rodiče ani děti nevnímají aktivity TOLM během jejich rodinné krize jako nepříjemné, nebo nežádoucí. A naopak nepotvrdilo ani potřebu rodičů či rodičů členů TOLM a vyšší míru angažovanosti TOLM během rodinné krize.

Rozvod, je v současné době nejrozšířenější příčinou rozpadu rodiny a rodinného zázemí, další variantou je úmrtí některého z rodičů, nebo adopce z důvodu nefunkční rodiny. Vše uvedené je pro svět dětí destruktivní. Pro děti je rodina zázemím, světem ve kterém se orientují. Pokud tento svět z jakéhokoliv důvodu přestane fungovat, byť dočasně, jsou děti ztraceny v prostoru a situacích, kterým nerozumí.

TOLM svou existencí a fungováním dává možnost svým členům, jsou-li v takto kritické situaci, odpočinout, relaxovat, ozdravit sebe sama. Oddíl, svou strukturou, skupinovou dynamikou, formálními i neformálními rolemi, které jsou vytvářeny a plněny jeho členy představuje možnou záchytnou síť a určitý stupeň stability.

TOLM si neklade za cíl být oficiální terapeutickou skupinou. Přesto v konkrétních individuálních případech i na obecné úrovni se týmu TOLM daří situaci zvládat s velmi dobrými výsledky odpovídajícími právě terapeutické činnosti. Děti jsou například schopny přenášet si získané sebevědomí *ven* do běžného života mimo TOLM. Díky širokému záběru aktivit napomáhá TOLM dětem najít se, najít své já, své zájmy a specializovat se, vymezit se na základě vlastní vůle.

Hlavní záměr této bakalářské práce, tedy více provázat TOLM s řešením krizí v rámci rodin svých členů, nepovažuji za splněný, nepovažuji jej, nyní na konci práce a po kvalitativním výzkumu za nutný, nebo žádoucí v další existenci TOLM.

Doposud nastudovaná literatura a odborné práce poskytují společné jmenovatele, dílčí postupy, nové pohledy na danou problematiku v rozměru příčin i důsledků. Rozšíření povědomí a znalostí. Rozhodně jsem došel k závěru, že v rámci práce s TOLM, je dosahováno velmi dobrých výsledků, TOLM funguje na správných principech a je možný jeho další rozvoj.

Na konci zpracování všech doposud získaných informací a zejména výstupů z kvalitativního šetření, se ukazuje, že není nutné aby TOLM sám hledal cesty užší

integrace s rodinami svých členů. Naopak ukazuje se jako vhodné, vytvořit prostor, do kterého je pro členy TOLM možné vstoupit v téměř jakémkoliv rozsahu včetně dobrovolné spolupráce jeho rodiny s TOLM.

Dnešní doba a společnost mají na děti stále větší nároky, dětství má však také své nároky. Abychom mohli být nadále alespoň v dosavadní míře, nebo vyšší nápomocni svým členům, ve chvílích kdy to budou potřebovat, budeme naši činnost konzultovat s odborným terapeutem pro děti a mladistvé, zaměřeným právě na tuto problematiku. Jeho doporučení, pokud se osvědčí, budeme přenášet do praxe.

Prvotním cílem fungování našeho oddílu je, umožnit dětem, být dětmi a to všem – bez rozdílu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BEDRNOVÁ, Eva a Ivan NOVÝ. *Psychologie a sociologie řízení*. 2. rozš. vyd. Praha: Management Press, 2002. ISBN 9788072610648.

BERGER, Maurice a Isabelle GRAVILLON. *Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-843-2

ČAČKA, Otto. *Psychologie imaginativní výchovy a vzdělávání s příklady aplikace*. Brno: Doplněk, c1999. ISBN 80-7239-034-1.

DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8

FOLWARCZNÁ, Ivana. *Rozvoj a vzdělávání manažerů*. Praha: Grada, 2010. Management (Grada). ISBN 978-80-247-3067-7.

HAYES, Nicky. *Psychologie týmové práce: strategie efektivního vedení týmů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 8071789836.

HERMOCHOVÁ, Soňa. *Teambuilding*. Praha: Grada, 2006. *Vedení lidí v praxi*. ISBN 8024711559.

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Skupinová psychoterapie v praxi*. 2. dopl. vyd. Praha: Galén, c2001. ISBN isbn80-7262-096-7.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.

LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace dětí*. 4. doplněné. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2866.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 3. upravené. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-24-9.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Academia, 1997. ISBN 8020012893.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 802470871-x.

PÖTHER, Petr. *Psychoterapie dítěte: případ šestiletého chlapce*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-7233-2.

PROCHÁZKA, Roman. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4451-3.

ŘÍČAN, Pavel a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Dětská klinická psychologie*. 4., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4710-495.

ŠINDELÁŘOVÁ, Veronika. *Nezletilé dítě a rozvod rodičů - psychologické a právní aspekty*. Brno, 2004.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-7321-6.

TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. ISBN 978-80-7255-163-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika - vychovatelství*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. ISBN 978-80-7372-306-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8

ZAHRÁDKOVÁ, Eva. *Teambuilding: cesta k efektivní spolupráci*. Praha: Portál, 2005. ISBN 8073670429.

ON-LINE ZDROJE

PAVLÁT, Josef. *DLOUHODOBÉ NÁSLEDKY ROZVODU PRO DĚTI*. Česká a Slovenská psychiatrie [online]. Praha: Galén, 2011, 2011, **107**(5), 297 - 300 [cit. 2020-08-01]. ISSN 1212-0383. Dostupné z: <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=739>

LACINOVÁ, Lenka a Lenka PIVODOVÁ. *FENOMÉN SPOUSIFIKACE: STUDIE O PARTNERSKÉM VZTAHU MEZI RODIČEM A DÍTĚTEM*. E-psychologie [online]. Českomoravská psychologická společnost, 2016, 2016, **10**(1), 1-17 [cit. 2021-7-30]. Dostupné z: https://e-psycholog.eu/pdf/pivodova_lacinova.pdf

NOVÁKOVÁ, Markéta a Oldřich MATOUŠEK. *ZÁJEM DÍTĚTE V OPATROVNICKÉM SPORU - COCHEMSKÁ PRAXE*. E-psychologie [online]. Českomoravská psychologická společnost, 2017, 2017, **11**(2), 71-77 [cit. 2021-7-30]. Dostupné z: https://e-psycholog.eu/pdf/pivodova_lacinova.pdf